

VIFF

magazine

67

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

OKT | NOV | DEC 2018

www.vriendeniff.be
vriendeninflandersfields@ieper.be

Postadres VIFF: Kenniscentrum IFFM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper – 057 / 23 94 50
Klantnr. 4 421 625 – Erkenningsnummer: P3A9021

I N H O U D S T A F E L

EDITORIAAL	
Na de Eeuwherdenking (G. Ossieur)	03
UIT HET MUSEUM	
To end all wars?! (P. Chielens en P. Trogh)	05
Rol van de geschiedenis in het jeugdwerk (A. Moyaert)	13
Memorial Chairs: een oorlog laat een lege stoel na (A. Vandenblicke, P. Chielens en P. Trogh)	15
HET KOEN KOCHFONDS	
Ook in 2018 een duwtje in de rug voor enkele stagiairs (A. Vandenblicke)	19
ONZE GELUKWENSEN	
Luc De Munck aan de eer (M. De Geest, inl. J. Breyne)	21
ONTROERPARCOURS	
Een Versailles dat nooit overgaat (P. Trogh)	23
Het goede van de oorlog (L. Faillie)	25
NA DE HERDENKINGSJAREN	
Een heldere Duitse vredesstem (U. Schneckener, inl. J. Breyne)	30
REISVERSLAG	
Een grensoverschrijdende uitstap (J. Breyne)	33
Mysteries rond Russen in Moresnet en Robertmont (P. Rapoye)	38
WIJ GEDENKEN	
Ierland en Ieper (P. Chielens)	43
DE BOEKENKAST	
Een boeiend elftal (samenst. J. Breyne)	45

Foto cover:

De tafel van Versailles zoals die werd gereconstrueerd in de IFFM-tentoonstelling 'To End all Wars?!'.
© Gilbert Ossieur

Backcover:

Het monument voor de Ieperse burgerslachtoffers in de IFFM-tentoonstelling 'To End all Wars,!'; Een monument dat nooit gebouwd werd.
© Gilbert Ossieur

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwoordelijke

Annie Decoene (anniedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Freddy Rottey (frottey@yahoo.com)
Plieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wieltje 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.
Deadline voor volgende aflevering: 27/02/2019
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeniff.be.

E D I T O R I A A L

NA DE EEUWHERDENKING

We wensen alle Viff's een voorspoedig en vredevol nieuwjaar 2019 en hopen elkaar frequent te mogen ontmoeten op de vele activiteiten van zowel VIFF als IFFM. De Eeuwherdenking 2014-2018 is inmiddels achter de rug. De tijd is aangebroken om te evalueren wat werd bereikt met de vele herdenkingen die plaats vonden alsook de vele wijzen van herdenken die vorm kregen.

MEERSTEMMIGHEID EN EMPATHIE

Alvast één ding is zeker: heel veel mensen werden gesensibiliseerd voor de geschiedenis en de problematiek van Wereldoorlog I, maar vooral ook voor zowel de ingrijpende impact die deze had op de mondiale geopolitiek als voor zijn gevolgen voor het individu en de families die het moesten ondergaan. Moge ook één zaak duidelijk zijn geworden: dit conflict kende geen winnaars en geen helden, alleen verliezers en slachtoffers "on both sides of the line".

In het beleidsplan 2019-23 van IFFM lezen we dat 'het een basisovertuiging is dat je zonder de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog en zijn nasleep te kennen, de geschiedenis van België, Europa en van de wereld niet kunt begrijpen, tot op vandaag en dus ook na de Eeuwherdenking. Meer dan ooit heeft onze wereld nood aan meerstemmigheid en dialoog, en aan insluiting en empathie. Meerstemmigheid betekent dat IFFM historische objectiviteit en luciditeit koppelt aan respect voor nationale en culturele verschillen, tradities, betekenissen en perspectieven (mythes, ideologieën...), altijd in de hoop dat de verschillende stemmen een permanent gesprek voeren en dat dit leidt tot wederzijdse (h)erkenning en het overbruggen van de verschillen. Inclusiviteit is daarbij het enige perspectief dat oude vijandschappen en louter nationale geschiedschrijving kan overstijgen. Herdenken zoals IFFM dat ziet heeft in dat licht een actuele, zingevende en constructieve dimensie. Zeker in een streek waar uiteenlopende betekenissen zich naast elkaar aandienen, zowel door de herkomst van de bezoekers als door de sporen van de oorlog en van zijn herdenking.

Dankzij de persoonlijke, menselijke benadering kan ook na meer dan honderd jaar een groot, internationaal publiek zich moeiteloos herkennen in en identificeren met deze geschiedenis.'

Met de tentoonstelling 'To End all Wars?!' werd door het IFFM alvast de aftrap gegeven en werden de kaarten van de oorlog op tafel gelegd; de laatste veldslagen die tot de Wapenstilstand leidden, en de kaarten van de nieuwe wereldorde die erop volgde. Meer hierover lees je in de rubriek 'Uit het Museum'.

De Viff pikten hier reeds op in en brachten begin december 2018 een bezoek aan *Ostbelgien*, dat deeltje van Duitsland dat na de oorlog Belgisch grondgebied werd. Wat dit voor de plaatselijke bevolking allemaal inhield verneem je verder in het reisverslag. En we slaan verder deze weg in met een geplande tweedaagse uitstap op 30 en 31 maart 2019 naar Parijs in het kader van de 'Vrede van Versailles' en de overige die erop volgden, dit onder de leiding van Viff Luc Glorieux.

VERDER DOORGAAN

Ook in ons VIFF-magazine zullen we verder doorgaan op de gevolgen en de nasleep van de Eerste Wereldoorlog tot op vandaag in een brede mondiale context. Hierbij doen we een duidelijke oproep aan onze Viff's om, wie zich in één van deze aspecten verdiept, documentatie en interesse heeft, een bijdrage te leveren voor ons magazine en dit met overige Viff's te delen. Zo blijft het VIFF-magazine van en voor de Viff's.

KALENDER 2019

Hierna volgt een overzicht van wat reeds door IFFM en VIFF werd gepland. Zoals steeds worden hiervoor nog telkens afzonderlijke uitnodigingen verstuurd.

JANUARI

10 januari 2019 om 18u

Canterbury (Eliot Lecture Theatre 2, Eliot College, University of Kent, Canterbury). Prof. Dr. Jan Schmidt, KU Leuven: "Japan and the First World War".

18 januari 2019 om 13u tot 17u

Kenniscentrum - Viff-boekenverkoop t.v.v. Koen Koch Fonds.

22 januari 2019 om 10u

heropening van IFFM.

24 januari 2019 om 19u

Kenniscentrum - Professor Lucy Noakes, University of Essex, 'Poppy Petals: The Meaning of the Great War in 21st Century Britain.'

27 januari 2019 om 17u

IFFM, Museumcafé - Remembrance Gaston Baccarne, Zivilarbeiter, overleden op 28 januari 1919. In het bijzijn van de kleinkinderen en familieleden Baccarne & Deschepper herdenken wij Gaston Baccarne bij het Herdenkingsmonument voor de Burgerslachtoffers in het IFFM. Het verhaal van beide families en hoe hun lot door WO I werd bepaald maakt deel uit van de tijdelijke tentoonstelling 'To End all Wars?!'.

31 januari 2019 om 19u

Museumcafé - boekvoorstelling & dossiertentoonstelling: dossiertentoonstelling ACM / Belgisch pantserkorps n.a.v. het verschijnen van de Engelse versie van een nieuw boek van August Thiry.

MAART

14 maart 2019 om 19u

museumcafé - Boekvoorstelling: de monografieën van de Namenlijst. Nr. 0: Inleiding en Nr. 1: Italianen 'Ai Nostri Gloriosi Morti'. Nr.2 (datum later te bepalen): Vestingtroepen (met Marc Debuysere, 2de helft voorjaar).

FEBRUARI

7 februari 2019 om 18u

Canterbury (Eliot Lecture Theatre 2, Eliot College, University of Kent, Canterbury) - Prof Marysa Demoor & Dr Cedric Van Dijck, Universiteit Gent, 'Trench Journalists in Belgium, Britain and France'.

7 & 8 februari 2019

International Conference 1918 Influenza Pandemic, Historical and Biomedical reflections, CC Perron (IFFM i.s.m. KU Leuven, UGent, University of Antwerp). Internationale en interdisciplinaire conferentie met onder meer: Peter Piot, Peter Palese, Scott Hensley, Heidi Larson, John Oxford, Laura Spinney, John Mathew, Anne Rasmussen, Samuel Cohn, Jeffrey Reznick, Leo van Bergen, en Howard Phillips.

Meer informatie en mogelijkheid

tot inschrijving vindt u op de conferentiewebsite. <https://vibconferences.be/event/the-1918-influenza-pandemic-historical-and-biomedical-reflections>

<https://vibconferences.be/event/the-1918-influenza-pandemic-historical-and-biomedical-reflections>

16 februari 2019

VIFF daguitstap - Bezoek aan de tijdelijke tentoonstelling 'De Groote Oorlog voorbij: 1918 - 1928' in het War Heritage Institute, Brussel (Legermuseum).

21 februari 2019 om 19u

Kenniscentrum - Professor Alison Fell (University of Leeds) and Dr Christophe Declerq (University College, London and KU Leuven) 'Tracing the Belgian Refugees: research project and database'.

APRIL

2de helft van april

Bericht aan de Bevolking (i.s.m. Provincie West-Vlaanderen) / Reningelst, Dorpscentrum Rookop.

JUNI

7 juni 2019

Redmondwandeling en aankondiging Summerschool 2020.

15 juni 2019

Collectiedag "Wederopbouw" – Kenniscentrum IFFM

29 juni – einde kerstvakantie

IFFM, Artist in Residence: Fabrice Samyn (B).

SEPTEMBER

2de week september

Viff-reis naar Duitsland. (in de vork van 7 tot 16 sept. - precieze data volgen).

NOVEMBER

10 november 2019

La Plus Douve Farm Cemetery - Remembrance Sapper Frank William Wiltshire, New Zealand Engineers (° 17 maart 1894 - + 10 juni 1917).

TWEEDE JAARHELF

Datum nader te bepalen

Dossiertentoonstelling over een schenking door James Brazier (UK) van een belangwekkende collectie loopgravenkunst.

Gilbert Ossieur

U I T H E T M U S E U M

Op 27 oktober 2018 opende IFFM de deuren van zijn nieuwe tijdelijke tentoonstelling, 'To End All Wars?! – een bilan van de Eerste Wereldoorlog'. Voor de Vrienden die de nocturne bijwoonden kan deze bijdrage gelezen worden als een samenvattende terugblik óf als een herinnering om nog eens langs te komen. Voor wie de tentoonstelling nog niet bezocht, kan dit een preview en een geruststelling zijn: de tentoonstelling staat er nog tot 15 november 2019.

OPZET

Als we de communicatie van verschillende evenementen of herdenkingsinitiatieven in de aanloop naar 11 november 2018 mochten geloven, zou de oorlog geëindigd zijn op 11 november 1918, maar dat klopt natuurlijk niet. Die dag werd een wapenstilstand gesloten, tussen militairen, en dat is niet hetzelfde als het beëindigen van de oorlog. Dat gebeurde, in het westen althans, pas op 28 juni 1919 met de ondertekening van het Verdrag van Versailles. Met 'Versailles' werd het lot van Duitsland bezegeld, en de manier waarop dat gebeurde heeft nadien voor heel wat ellende gezorgd. Ondertussen woedden in Centraal- en Oost-Europa verschillende burgeroorlogen tussen diverse groepen die de macht claimden. In het kielzog van Versailles werden nog vijf volgende verdragen gesloten met de 'andere verliezers' van de Eerste Wereldoorlog. De kaarten van Europa en van het Midden-Oosten werden grondig hertekend. Zestig miljoen mensen kregen een nieuwe nationaliteit, en vijftig miljoen zouden daarbij een minderheid binnen hun eigen staatsgrenzen worden.

De zogenaamde vrede die volgde op de conferentie van Parijs zou geen einde maken aan oorlogen, maar juist oorzaak zijn van vele latere conflicten. De oorlog om alle oorlogen te beëindigen zou uiteindelijk slechts 'de Eerste Wereldoorlog' genoemd worden. Vandaag woeden nog steeds conflicten waarvan de wortels teruggaan tot Parijs 1919. In die zin is de periode 1918-1923, de nasleep van de oorlog, minstens even interessant als de periode van de loopgravenoorlog zelf, omdat ze zo bepalend is geweest voor het vervolg van de geschiedenis. Men kan de geschiedenis van de 20ste (en zelfs de 21ste) eeuw niet begrijpen zonder de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog in beschouwing te nemen. Voor IFFM stond reeds lang vast dat het over deze periode een tentoonstelling moest maken. Maar toen we daadwerkelijk aan de voorbereidingen begonnen, stonden we voor twee grote uitdagingen: 1) hoe breng je een dergelijk complex onderwerp op een historisch verantwoorde manier in een tentoonstelling, en 2) hoe toon je de gigantische impact van de Eerste Wereldoorlog en zijn nasleep, *op de mensen?*

Kaarten op de tafel als spelbord of tekentafel

CONCEPT

Het antwoord op de eerste uitdaging kwam vanuit de vormgeving. Dat kaarten een belangrijk aandeel in deze tentoonstelling zouden krijgen, lag voor de hand. Het winnende concept van Tijdsbeeld & Piece Montée tilt de kaart echter uit haar comfortzone en speelt met verschillende presentaties en interpretaties. Daarbij introduceert de vormgever zijn sterkste troef: de metafoer van de tafel. Een vernielde tafel kan verweesd achterblijven als het oorlogsgeweld is gepasseerd. Een gezin eet, leeft samen en spreekt aan een keukentafel. Aan onderhandelingstafels begeven zich onderhandelaars, vredes- en oorlogsstichters en kaartenmakers, in een poging tot een nieuwe wereldorde te komen. Het bonte tafelpan van de Vredesconferentie in Parijs is daarbij een perfecte metafoer voor de veelzijdigheid van de afwikkeling van de wereldoorlog in 1918. Ten slotte is er ook de tafel als spelbord, zij het dan niet met Risk-pionnen, maar met echte mensen en volkeren. In vele gevallen diende de tafel als tekentafel waarbij mensen plots aan de ene of de andere kant van rode potloodlijnen komen te wonen. In de lijn van deze visie vormen vier grote tafels de vier ankerpunten van de tentoonstelling: een vernielde tafel (het Eindoffensief), een achtergelaten gedekte keukentafel (de familie Baccarne), de U-vormige onderhandelingstafel in Versailles (het Verdrag van Versailles) en een enorme spelbordtafel (de overige verdragen).

Om de tweede uitdaging tegemoet te treden, valt In Flanders Fields Museum terug op zijn basisprincipe: de maat van oorlog is de mens. Centraal in de museale scenografie staat de menselijke ervaring van alle betrokkenen, burgers zowel als militairen, slachtoffers en nabestaanden uit de betrokken landen, en dat tijdens en tot lang na de oorlog. In deze tentoonstelling duiken de stemmen op verschillende niveaus op: van burgers en militairen die het Eindoffensief meemaakten, langs een breed en gelaagd uitgewerkt familieverhaal uit de Westhoek, over het lot van 'nieuwe Belgen' in de Oostkantons, tot een internationale mix aan stemmen die slechts langs de zijlijn kunnen waarnemen wat de gevolgen zijn van de nasleep van de oorlog. Bij wijze van coda pikken we de draad op van het familieverhaal, maar daarnaast confronteren we de bezoeker met een ander gevolg van de oorlog: de omgang met het menselijke verlies. Na de oorlog werden overal in Europa monumenten opgericht om de doden te (ver)eren en herdenken. De namen van vele slachtoffers, voornamelijk burgers, zijn echter nooit in een monument gebeiteld, en werden zodoende ook vergeten bij herdenkingsplechtigheden. Ieper is in dat geval exemplarisch: door zijn tragische oorlogsjaren was tot voor kort niet geweten wie de burgerslachtoffers van de stad waren, zodat er tot op vandaag geen monument bestaat dat de burgers bij naam herdenkt. In deze tentoonstelling rijzen de bakens van een monument dat nooit gebouwd werd ...

het front in Poelkapelle

het Eindoffensief

In *To End All Wars?!* worden de kaarten op tafel gelegd. De kaarten van de oorlog, de laatste veldslagen die tot de Wapenstilstand leidden, en de kaarten van de nieuwe wereldorde die erop volgde. Daarin verdwenen oude rijken en werden nieuwe landen uitgetekend. Lijnen op kaarten beslisten over de nieuwe toekomst van vele miljoenen mensen. Net zoals al zo vaak in de oorlog was aangetoond, bleken die lijnen in de eerste plaats strepen door de rekening. Een bilan van een wereldoorlog ligt hier op tafel(s). Met het lot van enkelen (één familie) en weinigen (slachtoffers uit Ieper en Oost-België) verbeeldde we het lot van miljoenen in de hele wereld.

IN VOGELVLUCHT

TAFEL 1 – Het Bevrijdingsoffensief

In een geanimeerde film krijgt u een overzicht van de tegenaanvallen en offensieven die uiteindelijk geleid hebben tot de Wapenstilstand op 11 november 1918. Na een voorjaar van Duitse aanvallen, keerde het tij in de zomer van 1918. De Fransen, met steun van de Amerikanen, startten de tegenaanval aan de Marne. De Britse legers vielen op 5 augustus aan in de vallei van de Leie en op 8 augustus met Australische en Canadese divisies bij Amiens. In het noorden werden in de loop van augustus Bailleul en de Kemmelberg heroverd. Op 28 september 1918 werd het Bevrijdingsoffensief ingezet, met Koning Albert aan het hoofd van een Belgische, Franse en Britse strijdmacht. De eerste, succesvolle dag (28 september 1918) was tegelijk de bloedigste in de geschiedenis van het Belgische leger. In een tweede fase namen Franse divisies het centrum van het geallieerde offensief over. Daarbij namen in de laatste fase, vanaf eind oktober, ook twee Amerikaanse divisies deel. Het Belgische Leger rukte gestaag op tussen Roeselare en de kust. De gevechten waren hard en in de zones waar nog niet eerder was gevochten, raakten veel burgers betrokken. Op 11 november hadden de geallieerde legers een lijn van Zelzate, over Gent, Oudenaarde en Ath tot Mons bereikt. In het bevrijdingsoffensief stierven minstens 35.000 mensen in België, onder hen meer dan 2400 burgers. Op en bij 'de vernietigde tafel' van het Eindoffensief worden iconische voorwerpen en verhalen getoond van enkele militairen én burgers.

TAFEL 2 – De families Baccarne - Deschepper

Men zegt van de Eerste Wereldoorlog weleens dat elke Belgische familie er op een of andere manier door getroffen is geweest. Als je begint te rekenen, kan dat zeer goed kloppen. Voor ons land alleen bleven minstens 68.000 lege stoelen aan keukentafels achter: Belgische oorlogsdoden, waarvan 35 % burgerslachtoffers. Als je bedenkt hoeveel oorlogsinvaliden of psychisch getraumatiseerden de oorlog nog heeft gemaakt, dan weet je dat daar een veelvoud aan getroffen families bijkomt. En als je weet dat anderhalf miljoen Belgen – een vierde van de toenmalige bevolking – in 1914 voor de oorlog op de vlucht was geslagen, en dat ongeveer 700.000 onder hen voor de duur van de oorlog in het buitenland in ballingschap zijn gebleven, dan wordt die groep families nog groter. En als we daarbij nog de families in beschouwing nemen die vier jaar lang het Duitse bezettingsregime hebben meegemaakt, waar het aantal maaltijdcalorieën per bord op de keukentafel jaar na jaar slonk, dan zou het inderdaad wel eens kunnen kloppen dat elke Belgische familie op een of andere manier door de oorlog getroffen was. Voor deze tentoonstelling hadden wij het geluk – niet voor het eerst, dankzij de dynamiek en de lage drempels van het Kenniscentrum van In Flanders Fields Museum – kennis te mogen maken met een tragisch familieverhaal waarin verschillende aspecten van voorgaande weerspiegeld worden. Het is het verhaal van de families Baccarne en Deschepper uit Poelkapelle en Langemark, en het is in vele opzichten bijzonder goed gedocumenteerd, zoals in de tentoonstelling gezien kan worden. We vertellen het verhaal in twee delen, waarvan het eerste deel aan deze 'tweede tafel', een gezinstafel, die beide families tijdens de oorlog hebben moeten achterlaten.

de familie Baccarne

Lijnen op een kaart zijn in de militaire geschiedenis gekend en belangrijk, maar ze betekenen nooit veel goeds. De frontlijnen van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek hebben het lot van miljoenen mensen voorgoed getekend. Dat was zowel zo voor militairen die naar hier kwamen van over de hele wereld, als voor de lokale bevolking die woonde en werkte in de dorpen en velden die slagvelden werden. In de avond van 20 oktober 1914 viel de frontlijn tussen enerzijds Duitse en anderzijds Franse en Britse troepen stil ten noorden van Langemark, tussen de boerderijen van de families Baccarne en Deschepper. De gezinnen van de ouders en broers van het echtpaar Petrus Baccarne en Sylvie Deschepper lagen aan de geallieerde zijde van de frontlijn. Petrus, Sylvie en hun zes kinderen zaten aan Duitse kant. De lijn dreef de families uit elkaar en trok een onuitwisbare streep door de toekomst van hen allemaal, tot op deze dag. De tafel geeft het overzicht van de lotgevallen van beide families. In een film getuigen enkele leden van de tweede generatie over de oorlog van hun families, in België en in Frankrijk.

TAFEL 3 – Parijs 1919, het Vredesverdrag van Versailles

Met de ondertekening van een Wapenstilstand tussen de nieuwe Duitse regering en de geallieerden zwoegen de wapens op 11 november 1918 aan het Westelijke Front. Met het Ottomaanse Rijk was al op 30 oktober in Mudros een wapenstilstand getekend zoals ook tussen Italië en de Dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije op 4 november. Maar in Oost-Europa ging de strijd nog jaren door, voortgestuwd door de bolsjewistische revolutie en de verzuchting om zelfbeschikking in een aantal landen, zoals Polen, de Baltische Staten en Oekraïne.

De Conferentie van Parijs in het voorjaar van 1919 bereidde vredesverdragen voor die een nieuwe wereldorde moesten installeren. Het eerste en bekendste verdrag werd op 28 juni 1919 getekend in Versailles tussen de geallieerden en Duitsland. Het Duitse Rijk kreeg de volledige schuld voor de oorlog en bijgevolg de rekening voor de totale schadevergoeding. Delen van het oude rijk en zijn kolonies werden toegewezen aan andere landen en het leger moest ontwapenen. Internationale conflicten zouden voortaan in een op te richten League of Nations (Volkerenbond) worden geregeld.

Om dit verhaal te vertellen, introduceren we als metafoor voor de onderhandelingstafel een eigenzinnige kopie van de algemene vergadertafel (en tafelzetting) van de vredesconferentie in de Salle d'Horloge, Quai d'Orsay in Parijs, februari 1919. Op tafel liggen enkele bijzonder unieke stukken, zoals de originele nota's van de Chinese delegatieleider Lou Tseng-Tsiang, maar daarnaast brengt 'de tafel' het door weinigen gekende verhaal van de 'nieuwe Belgen' in de Oostkantons.

de tafel van Versailles zoals ze gereconstrueerd werd in de IFFM-tentoonstelling

Tafel 4, het spelbord

Vluchtelingen uit Smyrna

TAFEL 4 – Naar een nieuwe wereldorde in 1924

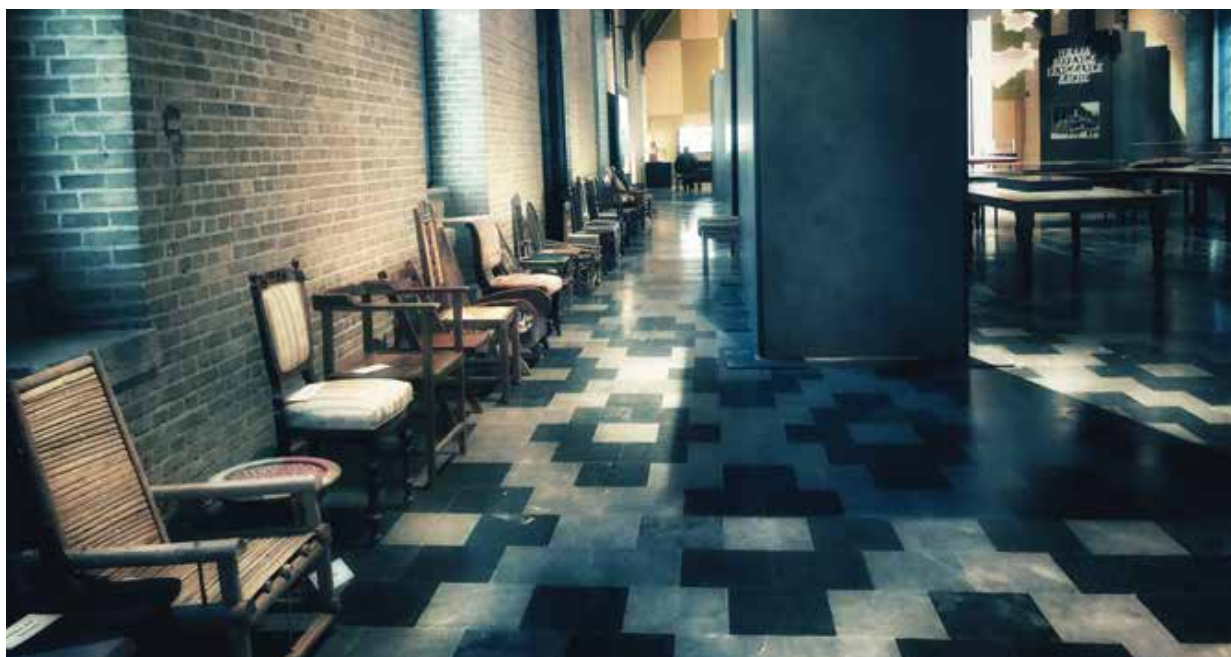
Snel na Versailles volgden gelijkaardige verdragen met de andere Centrale Mogendheden. Ook zij traden toe tot de Volkerenbond, kregen de volledige schuld toegeschoven en verloren aanzienlijke gebieden. Het Verdrag van Saint-Germain-en-Laye, op 10 september 1919, tussen geallieerden en Oostenrijk, werd gevolgd door dat van Neuilly, tussen geallieerden en Bulgarije, op 27 november 1919. Het Verdrag van Trianon, tussen geallieerden en Hongarije, kon pas volgen op 4 juni 1920, na de Hongaarse revolutie van maart 1919. Uit de verdragen ontstonden de nieuwe staten Tsjecho-Slovakije en het Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen, wat later Joegoslavië werd. Het Ottomaanse Rijk werd aangepakt in het Verdrag van Sèvres van 10 augustus 1920. Het bevestigde de Britse en Franse koloniale macht in de Arabische gebieden en hun controle over de Dardanellen. Europees Turkije werd teruggebracht tot een strook bij Constantinopel (Istanbul). De claims van Griekenland en Italië luidden een revolutie in Turkije in, die in 1922 Kemal Atatürk aan de macht bracht. Hij bracht stabiliteit in Turkije en onderhandelde een nieuw verdrag, afgesloten in Lausanne op 24 juli 1923. Dat maakte komaf met Turkse herstelbetalingen en de zone bij Istanbul, Gallipoli en Izmir werd opnieuw Turks.

De totstandkoming van een nieuwe wereldorde tussen 1918 en 1924 (het jaar van de officiële erkenning van de Sovjet-Unie), is een complexe geschiedenis. Opnieuw bood de vormgever een uitweg met de metafoor van de tafel: ditmaal wordt de tafel opgevat als een spelbordtafel, zij het dan niet met RISK-pionnen, maar met echte mensen en volkeren. In de vier hoeken van de tafel werd een bondige samenvatting van de andere Verdragen verwerkt. In zekere zin zijn het de spelregels van het bord. Op de kaart wordt de oude wereldorde van 1914 geconfronteerd met de grenzen van 2018. In het frame rond de kaart vindt u de fiches van 27 landen, 27 cases die we geselecteerd hebben om de verregaande gevolgen van de Eerste Wereldoorlog – soms tot op vandaag – te illustreren. Ronde pionnen op de kaart verwijzen naar een land in het frame. Pionnen met een Romeins cijfer verwijzen naar personenverhalen die u rond de tafel kan ontdekken: een internationale mix aan stemmen, zowel bekende als anonieme, van mensen die langs de zijlijn stonden en alleen maar konden ondergaan, of observeren wat er allemaal gaande was. Op de kaart zelf zal u ook figuurtjes ontdekken die op de vlucht zijn, gepakt en gezakt, of met een kar. Tussen 1918 en 1924 zouden 60 miljoen mensen een nieuwe nationaliteit krijgen. 25 miljoen zouden daarbij een minderheid worden binnen de nieuwe grenzen, waarop velen besloten om te vluchten. De figuurtjes symboliseren slechts enkele van deze vluchtelingenstromen.

het Monument dat nooit werd gebouwd

Les Chaises

In deze tentoonstelling schuilt een enorm educatief potentieel, zowel inhoudelijk als conceptueel. Als *To End All Wars?! één zaak wil duidelijk wil maken, dan is het dat geschiedenis altijd over mensen gaat en over processen zoals oorlog, die het lot van mensen verregaand bepalen, vaak tegen hun wil in. En de gevolgen van die geschiedenis kunnen over generaties heen meege dragen worden. Het verleden dient daarom benaderd te worden met de bedoeling om mechanismen te herkennen, te ontdekken, en daaruit te leren om niet meer dezelfde fouten uit het verleden te maken, of op zijn minst de houding van sommige partijen vandaag beter te begrijpen. To End All Wars?! suggereert heel wat verbanden tussen Parijs 1919 en vandaag. In het kader van herinnerings- en vredeseducatie zal de educatieve dienst van IFFM, in nauwe samenwerking met Ieper Vredesstad, in de loop van 2019 een educatief pakket uitwerken op basis van de persoonlijke verhalen en de kaart van de nieuwe wereldorde. Door geconfronteerd te worden met keuzes die toen (maar ook vandaag) gemaakt moeten worden, wil dit educatief pakket jongeren een kritische blik en genuanceerd oordeel over oorlog en vrede bijbrengen, want dat lijkt vandaag meer dan nodig.*

CODA'S – ERFENISSEN VAN DE OORLOG

Coda 1: Een monument dat nooit gebouwd werd

Na de oorlog werden in alle betrokken landen monumenten opgericht om de doden te herdenken. Oorlogsdoden identificeren bleek moeilijker te zijn dan een officieel herdenkingsdiscours bedenken. Overal te lande verschenen monumenten die 'onze helden' verheerlijkten. Voor militairen was dat etiket haast vanzelfsprekend, voor burgers was het dat veel minder. In 1918 bestond in België zelfs geen definitie voor wat een burgerslachtoffer van een gewapend conflict was, wat een van de redenen was waarom slechts een klein aandeel van de burgerslachtoffers werd opgenomen binnen de officiële herdenking.

In frontgemeenten als Ieper was het in kaart brengen van burgerslachtoffers erg moeilijk. Chaotische omstandigheden en een verplichte evacuatie van burgers hadden vele sporen uitgewist. Na de oorlog raakte de stad er niet uit wie haar burgerdoden waren – een scenario dat zich na WO2 herhaalde – waardoor tot op vandaag in Ieper burgerslachtoffers niet bij naam herdacht worden. Met de inclusieve Namenlijst worden voor het eerst alle burgerslachtoffers van en in de Ieperse deelgemeenten verenigd met de militaire doden afkomstig uit die gemeenten. Met de hulp van burgers vandaag, verrijzen in deze tentoonstelling de bakens van het monument dat nooit gebouwd werd voor deze slachtoffers.

Kaart Sykes-Picot 1916

Coda 2: Een oorlog die nooit voorbijgaat

Op het einde van de tentoonstelling wordt de draad met de families Baccarne-Deschepper weer opgepikt. De frontlijn die in oktober 1914 beide families uit Langemark-Poelkapelle uit elkaar had getrokken, heeft tot op vandaag gevolgen. De tak van Petrus en Sylvie Baccarne, die de oorlog in bezet België had doorgebracht, kon pas in 1922 gehavend naar de geboortestreek terugkeren. Petrus was een oude man geworden, een zoon was om het leven gekomen en twee andere waren door de oorlog invalide geworden. Werken in de landbouw was onmogelijk. Noodgedwongen werd een andere stiel geleerd. Zo werden twee broers schoenmaker. De familietak die de oorlog in ballingschap in Frankrijk had doorgebracht, besloot niet meer terug te keren. De berichten over het voormalige thuisfront waren onheilspellend: het land was totaal vernietigd en bood volgens hen geen enkele toekomst. De 'verlaten' akkers van Franse boeren die in de oorlog gesneuveld waren, boden uitzicht op een betere toekomst. Zo vestigden de Descheppers zich definitief in Normandië. Ze werden Fransen. De Vlaamse en Franse tak bleven generatie na generatie contact met elkaar houden.

Zo blijven ze tot vandaag bewust van de erfenis van de oorlog. Tot slot werd de corridor richting uitgang gebruikt om een aantal stoelen van het project *Assembly – Memorial Chairs* een herbestemming te geven na de expositie in het Astridpark tijdens het lange 11-novemberweekend. Voor dit project werden een honderdtal stoelen verzameld uit minstens evenveel landen waar slachtoffers van de Namenlijst uit afkomstig waren. De lege stoel symboliseert het verlies dat in elke huiskamer achterbleef. Er werd een representatieve selectie van een dertigtal stoelen gemaakt die in de loop van de tentoonstelling gewisseld kunnen worden.

DE TOEKOMST

To End All Wars?! is zonder meer een scharniertentoonstelling voor In Flanders Fields Museum. Tijdens de eeuwherdenking '2014-2018' werd de keuze van onderwerpen van tijdelijke tentoonstellingen in het museum grotendeels bepaald door de historische kalender van honderd jaar geleden. IFFM organiseerde zodoende tentoonstellingen over de verschillende grote veldslagen die bij Ieper hadden plaatsgevonden. Na 2018 herwint IFFM de vrijheid om grote thematische tentoonstellingen te maken die losstaan van een symbolische verjaardag of specifiek streekgebonden zijn. In de periode 2019-2023 belicht IFFM de ruime nawerking en verwerking van de Eerste Wereldoorlog, zowel in de streek als internationaal. De langdurige gevolgen duren immers tot op vandaag voort, ook na de eeuwherdenking. Streefdoel is het voeren van een permanent geactualiseerde en post-nationale dialoog over oorlog en vrede die wereldwijd als een inspirerend voorbeeld kan gelden.

Binnen die visie maakt *To End All Wars?!* een brug tussen een historische (de honderdjarige herdenking van het Eindoffensief) en een thematische (de verregaande gevolgen van de Eerste Wereldoorlog) tentoonstelling. De komende jaren zal IFFM dan ook inzetten op een programma van grote tijdelijke initiatieven met een internationale reikwijdte over de na- en verwerking van de oorlog, met onder andere tentoonstellingen over de Wederopbouw (2020) en de Eerste Wereldoorlog in het Midden-Oosten (2022).

Piet Chielens en Pieter Trogh

Een 'jeugdig' reisverslag

ROL VAN DE GESCHIEDENIS IN HET JEUGDWERK

De laatste twee weken van augustus mochten we met vijf West-Vlaamse jongeren het IFFM en België mee vertegenwoordigen in het Europese project "Venues of Victims – Venues of Perpetrators." Dit project werd opgezet door het in Weimar gevestigde Europäische Jugendbildungs & Begegnungsstätte (EJBW)¹ en beoogt jongeren uit verschillende Europese landen in gesprek te brengen rond totalitaire regimes en de manier waarop conflicten uit het verleden worden herdacht. Samen met jongeren uit twaalf verschillende Europese landen trokken we naar verschillende plaatsen in Kroatië. Het doel van het uitwisselingsprogramma was om met elkaar in gesprek te gaan over totalitaire regimes, de verschillende vormen van herdenken en mensenrechten. We deden dit op basis van de lokale geschiedenis in Kroatië, we bezochten historische sites, musea en spraken met de lokale bevolking.

ZAGREB CITY MUSEUM

Op de dag van vertrek kenden we elkaar nog niet zo goed, maar na een hele dag reizen naar Zagreb is daar al snel verandering in gekomen. Na aankomst was er de mogelijkheid om al een klein beetje te *socializen* met de andere teams, maar het echte werk begon pas de volgende dag. We speelden wat kennismakingsspelletjes, maar geloof ons: op één voormiddag 60 mensen uit het project leren kennen is alles behalve evident! We bezochten het Zagreb City Museum en discussieerden dan in groep over de manier waarop musea bepaalde verhalen kunnen brengen. Aan de hand van een opdracht beseften we ook dat wat wij belangrijk vinden over de geschiedenis, de musea én mensen uit een ander land soms iets totaal anders kan zijn van wat anderen denken. In Zagreb kregen we een zicht op hoe belangrijk geschiedenis in de publieke ruimte is en hoe daarmee omgegaan wordt. Dit is ook relevant voor leper als je bijvoorbeeld kijkt naar straten die van naam veranderd zijn en de reden erachter. We kwamen te weten dat dit in andere landen ook vaak gebeurt en soms zelfs een groot punt voor discussie is.

Museum of Tourism in Opatija

Alexandra Moyaert

CONCENTRATIEKAMP

Na enkele dagen lieten we Zagreb voor wat het was en vertrokken met onze reisbus richting Vukovar. We stopten in Jasenovac, het grootste Kroatische concentratiekamp tijdens WO II. Dit is een uniek monument, omdat er oorspronkelijk niets meer was overgebleven van het kamp. Men heeft het ook niet willen reconstrueren. Heuvels en putten markeren de plaats waar de gebouwen ooit stonden. In het midden staat er een grote, betonnen lotusbloem, alles is omgeven door natuur. De plaats straalt één en al rust uit, zeer contradictorisch met wat daar ooit gebeurd is... Uiteindelijk kwamen we aan in Vukovar, een stad die het tijdens de Kroatische Onafhankelijkheidsoorlog zeer zwaar te verduren heeft gehad. Een deel van onze groep bezocht het ziekenhuis van Vukovar. De herdenkingsplaats, het museum en het huidige ziekenhuis zitten allemaal in eenzelfde gebouw vervat. Een krachtig signaal van vooruitgaan, of eerder geldtekort in deze stad waar het aantal inwoners maar blijft zakken net als in vele andere kleinere steden in Kroatië? Het museum in het ziekenhuis speelde voornamelijk in op de emoties van de bezoekers, in plaats van het volledige verhaal duidelijk te vertellen. Misschien maakt dit deel uit van de strategie om toeristen naar het museum - en de stad - te lokken?

WOMEN'S COURT

We hadden er ook een creatieve sessie rond propaganda. We maakten hiervan gebruik om in groepjes te overleggen hoe dit werkt, hoe dit vroeger en nu gebruikt wordt. Kunnen we hier iets aan doen, jongeren informeren, kritisch zijn en blijven...? De volgende ochtend kregen we bezoek van vrouwen die tijdens de oorlog de meest afschuwelijke zaken meegemaakt hebben en zich lieten horen tijdens de zogenaamde 'Women's court'.

In Pula bezochten we het SENSE Transitional Justice Center, waar we wat bijleerden over de documentatie van het Joegoslaviëtribunaal in Den Haag. De volgende dag bezochten we Brijuni Island, het zomerverblijf van de communistische dictator Tito. Hier werd ons een zeer positief beeld over hem getoond: iemand die Joegoslavië wou industrialiseren en economisch onafhankelijk wou zijn van de Sovjet-Unie. Enkele dagen later kregen we in Goli otok echter de keerzijde van de medaille te zien. Goli otok is de voormalige gevangenis, gebouwd op een zeer afgelegen eilandje om politieke tegenstanders van Tito gevangen te zetten. Zo zie je maar dat het altijd noodzakelijk is om beide kanten van een verhaal te zien. Zelfs binnen onze groep Europese deelnemers waren de meningen over hem zeer divers.

RIJEKA

Tijdens de reis van Pula naar Rijeka zijn we een dag gestopt in Opatija, een heel welvarende stad. De stad heeft zelfstandig spoorlijnen aangelegd naar verschillende grote steden in buurlanden om zo toeristen te lokken. Zo'n beetje het Monaco van Kroatië, met zijn helderblauwe zee en zijn dure strandclubs, dan zie je pas de grote verschillen met Vukovar. We bezochten het Museum of Tourism, daar zag je hoe uit het niets zo een grote stad uit de grond wordt gestampt. Na die lange dag zijn we doorgereisd naar Rijeka, waar ons bed op ons stond op te wachten.

Onze laatste grote stop was Rijeka. We spraken er met jongeren die deelnamen aan een ander Europees project. Zij namen getuigenissen op van personen die wonen op de landsgrenzen van Europa. Interessante gesprekken, want grensgebieden hebben vaak een woelige geschiedenis achter de rug en er wonen verschillende personen van een verschillende etniciteit samen. Dit laat toe om de geschiedenis van deze plaatsen vanuit verschillende perspectieven te bekijken.

De laatste dag gingen we naar Lipa, een klein dorpje in de bergen. Tijdens de WOII werd het compleet platgebrand met al zijn inwoners. Van alle mensen die die zondag in het dorp waren, hebben er vijf de gruwel overleefd. De bevolking heeft het hier echter niet bij gelaten en heeft het volledige dorp herbouwd met bitter weinig overheidssteun. We bezochten het plaatselijk museum, dat tevens dienst doet als cultureel centrum, een ontmoetingsplaats voor de mensen die er wonen. In het museum had je twee delen: de zwart geschilderde eerste verdieping. Daar wordt de gruwel getoond, er liggen stambomen van familieleden van mensen die omkwamen bij de gruwel. De benedenverdieping is volledig wit geschilderd en staat in het teken van de geschiedenis van Lipa voor de brand, Lipa is méér dan die ene gruwelijke dag. Het cultureel centrum bevindt zich ook op deze verdieping, over een heropbouw gesproken! Hier is de link met leper echt wel overduidelijk: een verwoeste stad die ervoor gekozen heeft om verder te gaan, en er dus geen ruïne van te laten.

Zoals je leest, hadden we een druk en gevarieerd programma, met heel wat discussies tussendoor. Je merkt dat er over de landsgrenzen heen veel dingen zijn waarover we het eens zijn met elkaar, en veel zaken waar dat niet het geval is. We kregen heel wat visies over eenzelfde onderwerp aangereikt. Het feit dat ieder deelnemend land een andere historische achtergrond heeft, maakte dit project zo interessant. We zijn dankbaar voor deze topervaring!

*Alexandra Moyaert
18 jaar*

MEMORIAL CHAIRS

EEN OORLOG LAAT LEGE STOELEN NA

Tussen augustus 2014 en mei 2018 liet de Britse kunstenaar Val Carman vijf stoelen uit de kerk van Passendale een reis van meer dan 7,600 km maken doorheen Groot-Brittannië en Ierland. Op 23 plaatsen konden bezoekers hun herinnering aan de oorlog in het register toevoegen. Deze vijf stoelen stonden voor de leegte die het persoonlijke verlies achterliet bij de families. De stoelen waren vergezeld door een groot register met de 174.000 namen van inwoners uit Groot-Brittannië en Ierland die tijdens de Eerste Wereldoorlog in België omkwamen.

MEER DAN 120 LANDEN

Voor het einde van de eeuwherdenking liet het In Flanders Fields museum zich inspireren door dit artistieke en participatieve project om stoelen uit alle landen en regio's waar soldaten vandaan kwamen om te sterven in België tijdens de Eerste Wereldoorlog te verzamelen. In de Namenlijst van alle slachtoffers die omkwamen als gevolg van de Eerste Wereldoorlog in België, vinden we geboorteplaatsen in meer dan 100 lidstaten van de UNO. Daarnaast ook nog eens in meer dan 20 gebieden die afhankelijk zijn van lidstaten (als kolonie, geassocieerd gebied, overzees departement, kroonafhankelijkheid of 'thuisland'). Uit elk van die meer dan 120 landen bleven aan het einde van de oorlog in talloze huizen lege stoelen achter van familieleden die nooit meer terug zouden keren. Deze stoelen staan ook symbool voor de reis die deze soldaten gemaakt hebben en voor de participatie van zoveel mensen in dit unieke moment in de geschiedenis.

STOELN VAN OVERAL

Overal in de wereld werden in de voorbije maanden mensen bereid gevonden om een stoel naar leper te sturen. Deze stoelen zullen niet terugkeren naar het land van herkomst maar in leper blijven, net als de gesneuvelde soldaten. Uiteindelijk zullen zij ook de unieke wereldwijde herinnering aan deze eeuwherdenking bewaren.

We stuurden de uitnodiging naar vzw's, ngo's, leperse expats, nieuwe Belgen, veteranenorganisaties, stagiairs, kunstenaars, culturele instellingen, Belgische bedrijven actief in het buitenland, auteurs en historici, Belgische consuls en een enkele keer naar een ambassade. Maar ook individuen pikten de uitnodiging via sociale media of andere kanalen op.

We ontvingen eetkamer- en keukenstoelen, oude en nieuwe stoelen, krukjes, zetels, artistieke en artisanale stoelen, officiële stoelen en een tatami. Van meet af aan bleek dat dit participatieve project vele mensen, overal ter wereld kon beroeren. Er werden banden gesmeed die deze herdenkingsperiode zullen overstijgen.

De lege stoelen maken deel uit van onze permanente collectie zoals ook de landen van herkomst voor altijd met België verbonden zijn. In een wisselopstelling in de tijdelijke tentoonstelling van het In Flanders Fields Museum *To End All Wars?* worden telkens 30 stoelen uit de verzameling getoond. Drie stoelen krijgen een permanente plek in de educatieve ruimte en worden ingezet in de educatieve programma's van het museum. We hopen om de volledige verzameling ooit nog eens op een symbolische plek te kunnen tonen. Dit grote wereldwijde project kwam tot stand met de steun van de Vlaamse regering. Expediteur DHL Express België/Belgique sponsorde de verpakking en de reis die de stoelen maakten (tot en met 31 december 2018). Maar helaas, voor 13 landen is het nog niet gelukt om een stoel in leper te krijgen. We werken verder, ook in 2019, om deze beladen lege stoelen verzameling te vervolledigen.

Vele van deze stoelen bewaren een uniek verhaal en intentie. Hieronder volgen slechts vijf verhalen.

de stoel geplaatst naast de 'Large Figure in a Shelter' van Henry Moore

aan de replica van Picasso's Guernica

SPAANSE STOEL

De Spaanse stoel werd ons gestuurd door Andreas Andreas Schaefer van *Gogoratz*, het *Peace Research Center* in de Baskische stad Gernika. Deze stoel werd zeer passend gefotografeerd voor de replica van Picasso's *Guernica* en tussen het imposante beeldhouwwerk *Large Figure in a Shelter* van Henry Moore dat in 1991 in het *Europa park* in Gernika geïnstalleerd werd.

Spanje was neutraal tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar toch kwamen tientallen Spanjaarden in België tijdens de oorlog om het leven. 41 onder hen deden dat in een Frans uniform. De meesten waren geboren in Spanje, veelal langs de grensstreek met Frankrijk of langs de kusten, maar vestigden zich later in Frankrijk of Tunesië, wat hun rekrutering in het Franse leger verklaart. Naast die 41 'Spaanse Fransen', treffen we echter nog een dozijn andere Spanjaarden in de Namenlijst aan. De 20-jarige Vincente Perez Villazo bevond zich op het verkeerde moment op de verkeerde plaats: hij werd op 23 augustus 1914 met honderden andere burgers in Dinant gefusilleerd door de Duitsers, als vergeldingsmaatregel voor vermeende franc-tireurs. Daarnaast treffen we nog zes in Spanje geboren mannen aan, die in vier verschillende legers sneuvelden: twee Belgische militairen, twee Britten, één Duitser en één Canadees. Zes Spaanse matrozen kwamen om het leven op zee toen het Belgische vaartuig waarop ze dienden door Duitse onderzeeboten werd gekelderd. En dan zijn er nog die twee Belgen, Jean Jules Walraet en Jules Joseph Baiwir, die voor de oorlog reeds naar Spanje geëmigreerd waren, de eerste naar Las Palmas, de tweede naar Oviedo, maar die terugkeerden om voor hun vaderland te sneuvelen. En het is nog maar de vraag of Walraet destijds Charles Archibald Quiney gekend moet hebben, die eveneens op Las Palmas woonde. Quiney vervoegde het Britse leger, het Ierse 2nd Royal Irish Rifles en overleed in Poperinge aan de gevolgen van verwondingen. Hij ligt begraven op Lijssenthoek.

de stoel van de familie Osipov

RUSSISCHE STOEL

Alexey Pronin, directeur van het historisch museum *Russia- My History* in Novosibirsk in Siberië stuurde een eenvoudige maar mooi gemaakte stoel als symbool voor de Russen die tijdens de Eerste Wereldoorlog het leven lieten in België. Hij kreeg deze gerestaureerde stoel van de familie Osipov die zwaar getroffen werd in de Eerste Wereldoorlog en in de burgeroorlog die er op volgde. De oudste en de jongste zoon, Nikolay en Ivan, studeerden in 1915 aan de polytechnische universiteit van Tomsk. Hun vader, Vladimir was een hoog opgeleide spoorwegingenieur. In de zomer van 1915 sneuvelden enorm veel officieren en Rusland verloor een aanzienlijk deel van zijn beroepsleger. Daarom werden duizenden jonge studenten ingelijfd in het leger. De broers kregen een korte opleiding tot artillerieofficier waarvan een deel in de gebouwen waar het museum gevestigd is. Nadien werden ze overgeplaatst naar het slagveld. Ivan sneuvelde enkele maanden later. Nikolay overleefde de Eerste Wereldoorlog en werd een officier in het Rode leger. Hij vocht in Oekraïne en Polen. In 1920 ontmoette hij zijn toekomstige vrouw Felicia in Zhitomir uit Oekraïne. Nikolay werd in 1921 ontslagen uit het leger en keerde met zijn vrouw terug naar Novosibirsk waar hij faam maakte als architect. Ze kregen 3 dochters waarvan de nakomelingen in de stad zijn blijven wonen. De vader van Nikolay en Ivan werkte als ingenieur en stationschef in Tomsk en Semipalatinsk. Hij werd vermoord door het Witte Leger in 1919.

Een Russisch legerkorps vocht aan het Franse front in Champagne. Krijgsgevangenen van daar en ook anderen, aangevoerd van het Oostfront, werkten in vaak erbarmelijke omstandigheden voor de Duitsers. Honderden kwamen om van ontbering. Daarnaast weken ook vrij veel Russen uit naar de nieuwe wereld, waar ze dienst namen in het Canadese of Amerikaanse leger. Een laatste groep slachtoffers waren zogenaamde 'Volksduitsers' uit wat nu Rusland is, zoals uit Kaliningrad (Königsbergen).

FRANS-POLYNESISCHE STOEL

De unieke stoel uit Frans-Polynesië (Tahiti) maakte een reis van 15.580 km naar Ieper. Enkele enthousiaste Frans-Polynesiërs hebben de handen in elkaar geslagen om een unieke, handgemaakte stoel naar Ieper te sturen. Het schrijnwerkersbedrijf Castellani maakte in opdracht van Jean-Christophe Shigetomi een stoel uit *Mahogany*, een kostbare lokale houtsoort. De verschillende onderdelen werden apart gerealiseerd, geschuurd, gevormd en vervolgens geassembleerd door middel van houten pinnen. *Nous n'avons encore jamais réalisé une pièce pour un musée, c'est une très grande fierté* (Pascal Castellani).

Drie leden van het Franse leger die op Papeete in Frans-Polynesië geboren waren, sneuvelden in België en lieten een lege stoel achter. Lucien Ernst was de zoon van Paul en Lucie Legras. Hij diende in het *1^{ière} Bataillon de Marche d'Infanterie Légère Afrique* en sneuvelde op 22 april 1915 bij de dorpskern van Langemark. Henri Zinguerlet sneuvelde op 22 augustus 1914 bij Saint-Vincent Rossignol (Tintigny). Op diezelfde dag sneuvelden 27.000 soldaten uit het Franse leger. Henri was de zoon van Emile en Henriette en diende in het *3ième Régiment d'Infanterie Coloniale*. Emile Labrousse, zoon van Joseph en Anais Mauranges, schopte het tot luitenant bij het *7ième Bataillon colonial du Maroc*. Hij werd op 7 november 1914 bij Ieper gedood.

KUNSTWERK UIT BENIN

Een korte zoekactie op het internet leverde een indrukwekkend kunstwerk uit Benin op. Dominique Zinkpè is een van de belangrijkste hedendaagse kunstenaars uit Benin. Hij leidt een kunstencentrum in Abomey bij Cotonou en zijn werk is sterk beïnvloed door de rijke geschiedenis van zijn land. Hij schildert, maakt assemblages en sculpturen. Die laatste zijn vaak samengesteld uit honderden houtsnijwerkjes in de vorm van *Ibeji* popjes. In de taal van de Yoruba, een etnische groep in Afrika, betekent het woord *ibeji tweelingen*: *ibi* = geboren, *ejj* = twee. In de Yoruba cultuur zijn tweelingen zeer belangrijk. Dominique reageerde positief op onze uitnodiging om een stoel uit Benin te sturen. *Pour honorer votre projet [...] et puisque je suis un plasticien je peux vous en réaliser UNE chaise conceptuel. Hij realiseerde en stuurde een onwaarschijnlijk indrukwekkende sculptuur in de vorm van een traditionele Afrikaanse stoel en samengesteld uit wel duizend witte ebeji popjes.* Voor de Tirailleurs Sénégalais in het Franse koloniale leger werden mensen uit heel Frans West-Afrika gerekruteerd en dus ook uit Benin. Zij waren zowel tijdens de IJzerslag als in de Derde Slag bij Ieper, als in het Eindoffensief aanwezig. We identificeerden tot nu 17 Beninezen die gesneuveld zijn in België

1 de kunstige Frans-Polynesische stoel in Mahoganyhout

2 sculptuur in de vorm van traditionele Afrikaanse stoel uit Benin

3 Ernst Ponthoff en familie

4 de Zweedse stoel

ZWEEDSE STOEL

Pehr Thermaenius, auteur van een boek over het Kerstbestand van 25 december 1914 was de uitgelezen persoon om de Zweedse stoel naar leper te sturen. Zelf beschreef hij zijn keuze zo: 'Ik kan me voorstellen dat iemand van deze stoel opstaat, het huis uitwandelt en naar de oorlog vertrekt. Veel kan ik jullie niet vertellen over de geschiedenis of stijl van deze stoel. Maar afgaande op het uitzicht en de slijtage, lijkt het me niet eens zo onlogisch dat hij uit de tijd van de oorlog stamt. Temeer omdat de stoel oorspronkelijk in elkaar was gezet met houten pluggen, vermoedelijk in een periode dat ijzeren spijkers of schroeven niet meteen voorhanden waren. Iemand heeft de stoel later ietwat onhandig 'bijgespijkerd' met nagels die er verre van modern uitzien.'

Ondanks herhaalde druk van zowel Geallieerde als Duitse kant om Zweden aan hun kant te krijgen, bleef Zweden officieel neutraal gedurende de oorlog. Er worden wel verschillende slachtoffers van Zweedse origine aangetroffen in de Namenlijst (minstens 35), voornamelijk in Britse, Canadese, Amerikaanse en Australische rangen. Zij waren voor de Eerste Wereldoorlog geëmigreerd maar Ernst Potthoff woonde in 1914 effectief in Zweden. Hij was geboren in Hannover, maar had zich voor de oorlog gevestigd in Zweden, het land van Olga Henrietta Simon, zijn medestudente aan de universiteit van Marburg met wie hij in 1910 zou trouwen. Hij werkte in Zweden als journalist, maar schreef ook poëzie en theater. Als Pruisisch officier van de klas van 1907 werd hij in 1914 opgeëist. In de zomer van 1914 moest hij zijn vrouw en drie kinderen, Greta (1910), Else (1912) en Lisbet (1914) achterlaten. Potthoff zou niet meer terugkeren. Hij sneuvelde tijdens het Eindoffensief op 29 september 1918 in Oostrozebeke. In het huis van Ernst Potthoff bleef zijn stoel leeg. Door een vreemde speling van het lot kreeg hij een eenzaam graf op de gemeentelijke begraafplaats van Meulebeke.

Annick Vandebilcke, Piet Chielens en Pieter Trog

HET KOEN KOCHFONDS

Ook in 2018 een duwtje in de rug voor enkele (buitenlandse) stagiairs

In de schoot van de Vrienden van het In Flanders Fields Museum werd in het voorjaar van 2012 een studiefonds in de geest van en genoemd naar onze betreurde vriend prof. dr. Koen Koch opgericht. Met het lidgeld van de Vrienden van het IFF Museum of met giften worden stagiairs of studenten bij hun studiewerk over de Eerste Wereldoorlog in de Ieperboog, de Westhoek of België, of over een ander aspect van de collectie van het IFFM en/of het Kenniscentrum financieel ondersteund.

Het zijn vooral de buitenlandse studenten voor wie een langdurig verblijf in onze stad noodzakelijk is die een aanvraag indienen. Pendelende studenten doen meestal geen beroep op extra financiële ondersteuning. De Ierse studenten genieten dan weer van een overeenkomst tussen het In Flanders Fields Museum en het Ierse Arts and Heritage Institute.

Het in Flanders Fields Museum bood in 2018 acht studenten een stageplaats aan. Daarvan hebben er vier genoten van een toelage uit het KK studiefonds.

Vincent Bosmans werkte mee aan de tentoonstelling 'De Bom'

Lucinda Fretwell met de collega's van het Kenniscentrum

VINCENT EN LUCINDA

Vincent Bosmans uit Itegem studeert Japanologie aan de KULeuven. Hij liep drie weken stage en vertaalde voor onze Dienst Vrede de begeleidende teksten voor de tentoonstelling *De Bom. Steden met Veerkracht* van het Japans naar het Nederlands. De Australische Lucinda Fretwell liep een maand stage en studeert Arts and European Studies aan het ANU (Australian National University) in Canberra. In het kader van het ANIP (Australian National Internships Program) biedt het museum al enkele jaren stageplaatsen aan Australische studenten. Lucinda besteedde heel wat van haar tijd aan het Australische luik van de Namenlijst. In opdracht van haar universiteit moest zij ook een paper schrijven. Zij schreef een interessant werkstuk over de vergelijking tussen de benadering van de Herdenking en de pedagogische programma's van het IFF Museum en het Australian War Memorial: *The Construction of Remembrance: A Comparison of Approaches to Commemoration and Pedagogy at the In Flanders Fields Museum (IFF) and the Australian War Memorial (AWM)*

Maryam Zalumyan wordt uitgewuifd

MARIAM EN LARS

Elk jaar biedt het museum de kans aan een buitenlandse student(e) om werkervaring op te doen. Zij lopen zes maanden 'stage' en hun opdrachten zijn zeer divers. Het is de bedoeling dat zij kennis maken met alle mogelijke aspecten van onze werking. Deze jonge mensen worden geselecteerd in het kader van het Europese programma EVS (European Voluntary Service) binnen AFS (American Fields Service). Vorig jaar mocht de Armeense Mariam Zalumyan van januari tot juli bij ons aan de slag. Zij behaalde een diploma Master of Business Administration aan de American University of Armenia. Mariam en Lars (zie verder) smeten zich met veel goesting op de opstart en opvolging van het project *Memorial Chairs* dat in het weekend van 9-11 November 2018 uitmondde in de installatie van 100 lege stoelen in het Astridpark in Ieper. Mariam werkte tussendoor aan de Namenlijst en aan diverse opdrachten die wij haar toebedeelden.

Lars op de Laak heeft een brede interesse en een grote inzet

De Nederlander Lars op de Laak combineerde het laatste jaar van zijn opleiding MA Cultural History of Modern Europe (Universiteit Utrecht) met een stage bij het Museum. Hij schreef zijn scriptie tot het behalen van zijn diploma in de schoot van het Kenniscentrum. Door zijn brede interesse en grote inzet konden we binnen de werking van het Museum zeer diverse opdrachten aan Lars toevertrouwen: samen met Mariam werkte hij aan *Memorial Chairs*, hij droeg zijn steentje bij tot de studie van deelaspecten van de Namenlijst, ging aan de slag met het georefereren van luchtfoto's en assisteerde bij de opbouw en afbraak van onze tijdelijke tentoonstellingen. In de zomervakantie bleef hij in Ieper wonen en zette zich in als vrijwilliger voor het museum. Lars werd beloond met een tijdelijk contract als educatief medewerker en werd daarmee de eerste stagiair die professioneel bij ons aan de slag kon.

Annick Vandenbilcke

ONZE GELUKWENSEN

Winnaar Scriptieprijs 100 jaar Grote Oorlog

LUC DE MUNCK AAN DE EER

Er zijn weinig VIFF-leden die zo trouw een bijdrage leveren aan dit magazine als Luc De Munck, de 62-jarige archivaris-op-rust van Grimbergen. Hij studeerde geschiedenis, politieke wetenschappen en communicatiewetenschappen aan de KU Leuven en verrichtte vooral onderzoek over de Eerste Wereldoorlog. Zijn bijdragen zijn vooral boekbesprekingen en ze worden steeds enorm gewaardeerd. We waren daarom blij en fier wanneer hij op 24 november 2018 tot winnaar werd uitgeroepen van de Scriptieprijs 100 jaar Grote Oorlog, een initiatief van vzw Scriptie en het Departement Buitenlandse Zaken van de Vlaamse overheid. Zijn scriptie handelde over de inzet van de Belgische verpleegsters tijdens WOI. Voorzitter van de jury was auteur Mark De Geest, ook een actief VIFF-lid. Als hulde aan Luc – en ook aan de twee andere genomineerden – brengen wij hieronder uittreksels uit de laudatio van Voorzitter De Geest.

‘Een onuitputtelijke bron van de meest uiteenlopende verhalen’. Dat wordt nog maar eens bewezen als je de lijst van inzendingen voor deze Scriptieprijs 100 Jaar Grote Oorlog overloopt. 26 inzendingen in totaal. 26 scripties - elk met een eigen verhaal, een eigen stem, een eigen visie, een apart facet van wat de Grote Oorlog betekende.

JURY

Samen met Prof. Luc Ranson, Hilde Verboven, Leo Bonte en Tine Hens had ik het voorrecht uit deze overvloed aan scripties een eerste selectie te maken. Zo kwamen we tot een long list van 7 teksten. Sommige vertelden een verhaal dat we reeds kenden, maar vulden het aan, wierpen een nieuw licht op de zaak of poneerden een eigen visie. Andere scripties deden ons verwonderd – en nieuwsgierig – opkijken. Ze vertelden een verhaal dat voor ons – althans voor mij, ik wil de brede kennis van mijn confraters niet onderschatten – nieuw en verrassend was. Dat was fijn. Want het is altijd leuk om (nog) meer te weten te komen van een onderwerp, waarin je geïnteresseerd bent.

Een longlist van 7 boeiende verhalen en doorwrochte scripties. En waarin Belgische verpleegsters, de prijs van het Belgische brood, maar ook Britse reisverslagen, kunsttentoonstellingen in Zwitserland, een Spaanse griep en het plechtig overhandigen van een ceremonieel Japans zwaard aan bod kwamen. Uit deze longlist van 7 scripties – waarvan er liefst 5 door vrouwen werden geschreven, die daarmee een duidelijk overwicht verworven – kozen wij 3 teksten die elk een eigen plaats op het erepodium van deze Scriptieprijs verdienen. Graag stel ik ze hierbij aan u voor. Zoals de traditie – en ook de spanning – het wil, begin ik daarbij met ‘brons’.

DERDE PRIJS: ALEXIA COUSSEMENT

Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam het openbare leven in België tot stilstand. De economie viel stil, de werkloosheid steeg, net als de prijs van het brood. De bezette burger vroeg zich vertwijfeld af hoe het verder moest, net als de vluchteling in het buitenland. Maar net zoals water overal zijn weg zoekt, laat ook creativiteit zich niet temmen. Belgische kunstenaars – schilders – bleven zich uitdrukken met doek en penseel. In het bezette land, maar ook in hun vluchtoorden in het buitenland. Rik Wouters – als soldaat gevlucht naar het neutrale Nederland – was er een van. Vanuit het interneringskamp in Amersfoort verzocht hij zijn vrouw Nel in Brussel om hem penselen en papier te bezorgen. Dat gebeurde dan door zijn vaste galerist George Giroux, met wie Wouters reeds langer samenwerkte. Zo kon Wouters ook tijdens de oorlog exposeren tot in Londen toe.

Het verhaal van Wouters is slechts een van de vele, die aan bod komen in een scriptie die aantoont dat de Belgische kunsthandel erin slaagde ook tijdens de Eerste Wereldoorlog actief te blijven. Een scriptie vol interessante inzichten in de kunsthandel en de rol van de kunstenaars, zowel in het buitenland als aan het front en in het bezette gebied. Een scriptie die een overtuigend positief antwoord geeft op de vraag ‘kan men bloemen kweken in de hel?’, meteen de titel van de scriptie waarmee Alexia Coussement de derde prijs in deze Scriptieprijs behaalt!

TWEEDE PRIJS: EMMA DEMAREE

In 2015 – drie jaar geleden, en meer dan 100 jaar na het begin van de Grote Oorlog – viert de Provinciale Erfgoedbibliotheek van de West-Vlaanderen haar 50ste verjaardag. Dat doet zij onder meer met een tentoonstelling waarin zij een aantal topstukken uit haar rijke collectie presenteert. Een ervan dateert uit 1922 en bestaat uit de uitgetikte versie van een aantal Engelstalige brieven, geschreven aan 'Billie' en ondertekend door 'Jo'. In haar brieven doet Jo verslag van een reis die haar leidt langsheen de slagvelden, begraafplaatsen en andere 'places of interest' in België, vooral in de Westhoek. De bundel uitgetikte brieven beslaat niet minder dan 56 pagina's. Maar wie is 'Jo'? En wie is 'Billie'? Respectievelijk de persoon die deze brieven ooit geschreven heeft, en aan wie deze brieven geschreven werden?

Een inscriptie op de bundel vermeldt dat de brieven geschreven werden door O.M.M. en geadresseerd werden aan W.V.C. Met deze cryptische initialen start een zoektocht in ware detective-stijl, die de ware identiteit van Jo en Billie ontsluit. Jo is Olive Mary Clements, die de brieven schreef aan haar broer, luitenant William Vincent Clements, die kort na de oorlog overleed aan de gevolgen van de Spaanse griep. De brieven die Jo tijdens haar tocht in 1922 aan haar broer schreef, vormen een postuum eerbetoen.

Bij de nakomelingen in de familie Clements duikt onverwachts een tweede uitgetikte versie van de brieven op. Die verschilt op een aantal vlakken van de eerste versie. Schrijfster Olive heeft stukken tekst doorgehaald, andere delen ingrijpend veranderd. Waarom ze dit deed en hoe de inhoud van de tekst daarmee gewijzigd is, vormt het onderwerp van een 'microgeschiedenis', waarin je ziet hoe de Eerste Wereldoorlog zich in het leven van een individu ontplooit. Daarbij worden de reeds platgetreden paden van de bekende War Poets vermeden, wordt integendeel gekozen voor een zo goed als onbekend manuscript, dat – en dat 'vergat' ik nog te vertellen – de titel draagt van Crux Christi Nostra Corona, meteen ook de titel van de masterproef Taal- en Letterkunde Engels, waarmee Emma Demarée 'zilver' behaalt in deze Scriptieprijs!

De Grote Oorlog maakte miljoenen dodelijke slachtoffers. Alleen al in België vielen er ruim 600.000. Naast de talloze gesneuvelden op het slagveld, vielen er nog een veelvoud aan gewonden, die de oorlog alsnog niet zouden overleven of levenslang de sporen – mentaal of fysiek – met zich zouden meedragen. Talloze ervan kwamen terecht in één van de vele oorlogshospitalen, waar artsen en verpleegsters hen zo goed en zo kwaad als mogelijk probeerden te verzorgen.

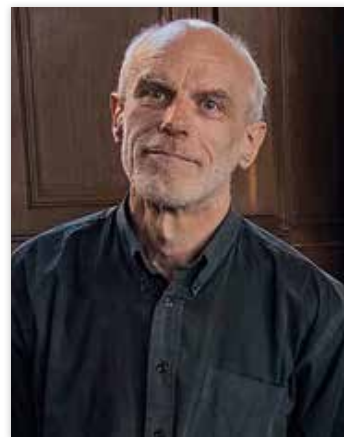

de drie finalisten ontvingen hun getuigschrift uit de handen van Mark Andries, cabinetchef van de Minister-President. We bemerken Mark Andries, Emma Demarée, Luc De Munck en Alexia Coussement

EERSTE PRIJS: LUC DE MUNCK

Verpleegster was een nieuw beroep. Tot voor kort werden zieken meestal verpleegd door kloosterzusters, met veel caritas – maar vaak zonder veel opleiding. Aan de vooravond van de Grote Oorlog startten hier en daar professionele opleidingen. Bij het begin van de oorlog wordt een versnelling hoger geschakeld. Want de nood aan deskundig opgeleide verpleegsters is ontzettend hoog. Zo komen talloze jonge vrouwen terecht in oorlogshospitalen, waar het vaak dweilen met de kraan open is. Hun beroep is zwaar, hun dagen lang, de waardering die zij krijgen vaak gering. In de ogen van sommige dokters zijn zij concurrenten, in de ogen van anderen goedkope vrouwen op zoek naar een man. Of nog erger...

Maar zonder hen:
geen verzorging,
geen opvang, geen
verlichting, geen troost.
Want dat is hun
taak: 'Soms genezen,
dikwijls verlichten,
altijd troosten'.
Meteen ook de titel
van de masterproef
geschiedenis waarmee
Luc De Munck de
Scriptieprijs 100 Jaar
Grote Oorlog wint!

Luc De Munck, winnaar scriptieprijs

Mark De Geest
Inleiding Jan Breyne

O N T R O E R P A R C O U R S

EEN VERSAILLES DAT NOOIT OVERGAAT

Henri Lieutenant
(Collectie Mireille Lieutenant).

De Lancaster I NG128 van het 101 Squadron dropt zijn dodelijke lading boven Duisburg, 14 oktober 1944.

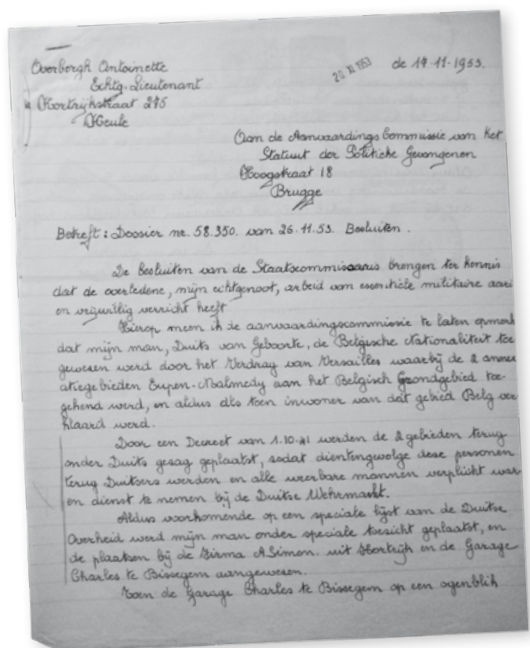
NIEUWE BELGEN

Lijnen die binnen een oorlogscontext over kaarten getrokken worden, betekenen meestal niet veel goeds. Of het om frontlijnen, aanvalslijnen of nieuwe grenzen gaat, ze hebben vaak vérstrekkende gevolgen voor een heleboel mensen die daar niet om gevraagd hebben. Dat maakt het verhaal van de familie Baccarne-Deschepper in de tentoonstelling *To End All Wars?!* heel duidelijk, maar het is slechts één voorbeeld uit miljoenen. De nieuwe wereldorde die tussen 1919 en 1923 geïnstalleerd werd, bezorgde ongeveer 60 miljoen mensen een nieuwe 'nationaliteit', waarvan 25 miljoen een minderheid werd binnen de nieuwe staatsgrenzen. De gevolgen van die vaak kunstmatige, nieuwe grenzen uitten zich soms meteen, in de vorm van geweld of vluchtelingenstromen, maar wachtten evenzeer geduldig tot andere factoren het noodlot in gang zetten. Toen het Verdrag van Versailles op 28 juni 1919 getekend werd, bracht dat de overdracht van neutraal Moresnet en de Kreise Eupen en Malmédy aan België met zich mee. Deze regeling had gevolgen voor de duizenden inwoners van de regio die we vandaag de Oostkantons noemen. Zij werden voortaan Belgen, tenzij ze daar niet mee akkoord gingen en protest aantekenden. Dat gebeurde blijkbaar veelvuldig, want bij een volkstelling in Duitsland werden in 1925 bijna 5.000 voormalige inwoners van Eupen-Malmédy geteld, die zich voornamelijk in Aken en de Rijnprovincie hadden gevestigd. In de tegenovergestelde richting werden tussen september 1921 en 1930 bijna 2.000 Duitsers geteld die een aanvraag om Belg te worden hadden ingediend.

HENRI LIEUTENANT

Enkele jaren voor de Eerste Wereldoorlog verhuisden Johann Lieutenant en Anna Maria Lampertz met hun gezin van Bochum terug naar hun geboortegrond Espeler, een gehucht van Burg-Reuland, dicht tegen de grens met België. Na het Verdrag van Versailles besloten de Lieutenants om zich bij de nieuwe constellatie neer te leggen, en Belg te worden, te blijven. Zoon Heinrich (° 13/6/1900), de derde van acht kinderen, werkte na de oorlog als chauffeur voor verschillende bedrijven. Deze job voerde hem naar alle uithoeken van zijn nieuwe land, ook naar het zuiden van West-Vlaanderen. In de loop van de jaren 1920 ontmoette hij daar Antoinette Overbergh uit Kortrijk, op wie hij verliefd werd. Heinrich – Henri – en Antoinette huwden en vestigden zich in Heule. Henri werkte nog altijd als chauffeur, ditmaal voor firma's in het Kortrijkse. Hij hield ervan om zijn geliefde postkaartjes te sturen van de plekken waar hij passeerde: zo stuurde hij groeten en liefde aan de ene zijde, en fragmenten van het Belgische historische erfgoed aan de andere zijde. Brugge, Oostende, Antwerpen, Gent, Doornik ... maar ook enkele keren Ieper (tussen 1929-1932). Antoinette hield alles netjes bij en vulde album na album met de postkaartjes, geordend per stad. In de jaren 1930-1940 kreeg het echtpaar vier kinderen.

Brief aan de Belgische Staat uit het dossier van Antoinette Overbergh, gedateerd 17 november 1953, waarin ze de kwalijke gevolgen van Versailles aanklaagt voor haar zaak. (Archief Dienst Oorlogsslachtoffers, Algemeen Rijksarchief)

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Na een maandenlange 'schemeroorlog' viel de Duitse Wehrmacht in mei 1940 in het westen aan. Enkele weken *Blitzkrieg* volstonden om Nederland, België en Frankrijk over de knie te leggen. De bezette gebieden moesten zich plooiën naar het totalitaire naziregime, en Hitler draaide de klokken van Versailles 1919 terug. De inval van de Wehrmacht betekende immers de annexatie van *Ostbelgiën*, wat door een niet gering deel van de bevolking enthousiast werd toegejuicht. Tussen mei 1940 en september 1941 zouden enkele honderden zich al vrijwillig aanmelden bij het Duitse leger. Maar in september 1941 kregen de inwoners van Eupen-Malmédy-Moresnet officieel de Duitse nationaliteit terug, met als rechtstreeks gevolg dat de dienstplichtige jongemannen ingelijfd konden worden bij de Wehrmacht. In totaal zouden 8.700 soldaten uit de regio in dienst van het Reich ingezet worden. Meer dan 3.000 van hen zouden nooit meer naar huis terugkeren. De meesten waren gesneuveld aan het oostfront. De oorlogsmachine van Nazi-Duitsland was echter onverzadigbaar. De rekruteringsbureaus vonden na een tijdje ook de weg naar de 'oudere' generaties 'Oost-Belgen'. Henri Lieutenant had de dans lang kunnen ontspringen, onder andere door dienstweigering, maar naar het einde van 1943 werd hij uiteindelijk opgeëist door de Wehrmacht. Hij bleef voornamelijk actief in de streek, Zuidwest-Vlaanderen, tenminste tot eind augustus 1944, toen de onstuitbare opmars van de Geallieerden door Frankrijk en België de Duitse troepen tot een terugtrekking dwong. Henri moest zijn vrouw en kinderen in Kortrijk achterlaten om de heimat van het Reich mee te verdedigen.

HURRICANE

Op 14 oktober 1944 bevond hij zich in Duisburg, gekend voor zijn ijzer- en staalproductie, maar ook als strategisch belangrijke verkeersknooppunt langs de Rijn. Dat maakte van de stad een geliefkoosd doelwit van geallieerde bombardementen. Duisburg zou tijdens de Tweede Wereldoorlog in totaal 299 luchtaanvallen te verwerken krijgen. Tussen september 1940 en oktober 1944 zouden daarbij 1.576 doden vallen. Maar het ergste moest toen nog komen.

Op 14 oktober 1944 stond *Operation Hurricane* op de geallieerde planning: een gecoördineerde operatie die een uitroepteken moest plaatsen achter de geallieerde superioriteit in de lucht en paniek en chaos in het Duitse achterland moest zaaien. Gedurende 24 uren zouden strategische punten van Keulen tot Braunschweig zwaar gebombardeerd worden. Voor Duisburg werd dit de 240ste luchtaanval op de stad. Het begon 's ochtends om 8u45, toen 1.063 geallieerde vliegtuigen 3.574 ton brisant- en 820 ton brandbommen dropten. Tijdens de nacht volgden nog een tweede en derde aanval. Duisburg ving meer dan 9.000 ton bommen, en telde meer dan 3.000 doden. Ook Henri Lieutenant kwam tijdens de zware bombardementen om het leven. Volgens de documenten van zijn dossier bij de Dienst voor Oorlogsslachtoffers, zou hij zich in de kazerne in de wijk Neuenkamp bevonden hebben, een wijk op een van de bochten van de Rijn die zich langs de stad krult.

Door de chaos en het verloop van de oorlog kwamen Antoinette en haar kinderen het tragische nieuws pas maanden later te weten. Na de oorlog zocht Henri's weduwe naar erkenning en een vergoeding voor geleden oorlogsschade, maar haar dossier was een 'complex' geval. In haar correspondentie met de Belgische Staat verwees ze meerdere malen naar het kwalijke verdrag van 28 juni 1919. Ze zou uiteindelijk bot vangen en geen uitkering krijgen. Het gezin zou voor altijd getekend zijn door de gevolgen van Versailles.

Pieter Trogh

Met dank aan de familie
 Lieutenant voor het vertrouwen
 en de medewerking.

HET GOEDE VAN DE OORLOG

Zoektocht in tijd en ruimte

HEIMWEE DEED ZIJN HART VERLANGEN ...

Vader wist dat hij met zijn 90 jaar geen zeeën van tijd meer vóór zich had. Zijn verlangen om weer aan het begin van zijn leven te staan, was een duidelijk signaal dat hij al aan het afscheid dacht. Vaker en vaker uitte hij het verlangen nog eens terug te keren naar wat hij noemde “Sankt Sigismund”, waar hij zijn kinderjaren had doorgebracht. “Ik zie alles nog klaar en duidelijk voor mijn ogen ... de kerk, de school, moeiteloos zou ik mijn weg terugvinden. Wat zou ik er graag nog eens naartoe kunnen.”

Nooit eerder had hij hierover ook maar enig woord verteld. Waar, wanneer, hoe lang ... wij wisten alleen dat ze naar Frankrijk gevlucht waren, tot in de Vendée, beweerde hij. Nu durfde hij het wellicht ook niet meer aan het ons rechtstreeks te vragen, maar zijn heimwee scherpte wel mijn nieuwsgierigheid. Want als hij van de kerk en de school sprak, begreep ik dat hij er toch minstens enkele jaren gewoond moest hebben. Vandaar dat hij zich altijd zo goed in het Frans uit de slag getrokken had, veel beter dan ikzelf, want de taal van Molière (en Molière zelf trouwens) was nooit echt mijn ding geweest.

GEVONDEN

In stilte – ik wou hem ook geen valse hoop geven – beloofde ik mezelf hem mee te nemen, mochten we ooit nog eens door Frankrijk reizen. Lang geleden hadden wij het zo vaak gedaan ... het zuiden, de Vogezen, de Alpen, de Camargue ... waarom niet nog een keer? Maar dan moest ik wel weten waarheen. Vruuchteloos zocht ik de wegenkaarten af, geen Sankt of Saint-Sigismund te vinden. 3 december 2004: dan maar de Vendée Conseil Général aangeschreven. Ergens moesten er toch wel sporen terug te vinden zijn. Wonder boven wonder draaide de Franse administratieve molen veel sneller dan hem algemeen verweten wordt: “Il existe dans le Sud Vendée une commune du nom de Saint-Sigismund, prés de Maillezaïs, en plein marais poitevin ... “ Bien cordialement ... Le service documentation ... Conseil Général de la Vendée ».

TIJD SCHOOF VOORBIJ

Jammer genoeg was vader stilaan in een sukkelstraatje beland: winterkwalen, ziekenhuisopname, traag herstel, een val, weer ziekenhuis, minder en minder bekwaam nog zelfstandig te wonen ... Kortom, ondertussen schoof de tijd voorbij en gleden kracht en energie langzaam weg uit zijn lijf en leden. Nu nog zo'n reis ondernemen zou waanzin zijn. Hij heeft het niet meer mogen beleven, ik zou ooit alleen op ontdekking moeten gaan. “Ooit” werd uiteindelijk 2015, zeven jaar later.

Petrus Aloysius Faillie, mijn grootvader van vaders kant, die met zijn gezin in 1914 uit Westrozebeke wegtrok en in Saint-Sigismund beland zijn.

Emma Vandembrielle, echtgenote van Petrus Faillie

Al jaren bracht mijn dochter met haar gezin hun jaarlijkse vakantie door in het haast godvergeten dorpje Creissan, in de buurt van Carcassonne, tot ze ons kon overhalen er ook eens heen te trekken. Waarom niet? Een reis doorheen het westen van Frankrijk zou ons meteen in de gelegenheid stellen niet alleen D-day in Normandië en de verschrikking van WO II in Oradour-sur-Glane met eigen ogen te verkennen, maar ook een ommetje te maken via La Rochelle naar Saint-Sigismond. Een minitrip naar de twee wereldoorlogen!

Een brief naar monsieur le Maire de Saint-Sigismond om meer informatie over mijn grootouders ten tijde van WO I was onbeantwoord gebleven. Ondanks onze ergernis hierover zijn wij toch op zoektocht vertrokken.

Saint-Sigismond, ... en plein marais poitevin

het oorlogsmonument in Saint-Sigismond

SAINT-SIGISMOND

Onze TomTom leidde ons feilloos door bossen, weids glooiende velden onder een koperen zon, tussen slingerende riviertjes naar Saint-Sigismond. We werden meteen verliefd op de streek, geen wonder dat pa er nog eens heen wou. We vonden er een zalig, vredig dorp, echt een plaats waar je meteen alle ellende zou vergeten en je hart eraan zou verliezen. Nergens kat of mens te zien, alles ademde vrede en rust, je kon de stilte zelfs op je huid voelen branden op dat hete middaguur. Idyllisch. Hier was de tijd stil blijven staan. Was het niet omwille van de oorlog geweest, in hun plaats was ik er gebleven. Ik had een Fransman kunnen zijn ...

De kerk vonden we meteen, het interieur en de houten banken getuigden nog van de tijd van toen. De hoofdstraat – veel meer was er niet – leek eigenlijk nergens heen te leiden. Van een school of gemeentehuis was niets te bekennen, tot het geluid van spelende kinderen onze aandacht trok. We vermoedden dat de dame die uit die richting kwam, wel de schooljuf moest zijn en dus: “Excusez moi, madame, puis je vous demander quelque chose? Je suis à la recherche de l'enfance de mon père. Ses parents sont arrivés ici au début de la première guerre mon...”
« Ah, c'est monsieur Faillie, bonjour, soyez le bienvenu ... »
Val nu achterover, ik had niet eens mijn naam genoemd, nog niet ten volle uitgelegd wat ik hier kwam doen, en dat mens bleek meteen al te weten wie, wat, hoe en waarom. Het ijs werd vlug gebroken. Toevallig werkte deze dame als secretaresse op het gemeentehuis. Ja, ze hadden mijn vraag wel degelijk ontvangen ... en ja, ze hadden echt gezocht ... maar neen, er waren geen gegevens uit die tijd nog bewaard, althans niet bij hen, het was immers al honderd jaar geleden. Was het uit wroeging voor de onbeantwoorde e-mail of uit sympathie voor ons speurwerk of – wie weet - voor ons, maar ze nam ons mee naar het gemeentehuis, waar ze verder tekst en uitleg gaf, en naar het schooltje recht tegenover, waar alleen de projectoren en de pc's in de twee klasjes verraadden dat er ondertussen al 100 jaar voorbij gegaan waren.

We toerden nog wat rond in de omgeving, hier en daar enkele huisjes, maar vooral een weidse uitgestrektheid, waar een oorlog eigenlijk onvoorstelbaar is, ondenkbaar zou moeten zijn. Voorlopig bleven de prille kinderjaren van mijn vader nog een ongeschreven verhaal, waarvan ik enkel het begin en het slot, het alfa en omega, kende. Maar dat alleen al vormt op zich een verhaal om nooit te vergeten.

HET WAREN TWEE OORLOGSKINDEREN ...

Ook al gebeurde het niet vaak, ik gruwde ervan telkens wij “mochten” blijven slapen in mijn vaders ouderlijke woning. De zwarte kogelgaten in de slaapkamermuren en –deuren boezemden me weliswaar geen schrik meer in, maar herinnerden me met hun sturende blik eraan hoe die grote oorlog ook in Westrozebeke de mensen het leven onmogelijk gemaakt had. Ik kende de vele militaire begraafplaatsen in de streek. Hoe vaak ben ik niet voorbij het Poelcapelle British Cemetery gegaan? Ik wist waaraan Juul De Winde zijn herdenkingsmonument in Westrozebeke te danken had en waarom voor Georges Guynemer een gedenksteen in Poelcapelle opgericht werd. Maar nergens werd ik de wreedheid en de verschrikking meer gewaar, bijna lichamelijk zelfs, dan in die slaapkamer. Geen wonder dat mijn grootouders op de vlucht geslagen waren.

Wanneer juist en hoe is me nog altijd niet duidelijk. De Duitse inval en de bezetting van ons land was zo razendsnel verlopen, dat de bevolking tegenaan de Westhoek nauwelijks de tijd had te beseffen wat hen overkwam. Het leek alsof de oorlog pas echt begon rond Ieper en daar ook verder uitgevochten zou moeten worden. In 1914 hadden mijn grootouders, Petrus Aloysius Faillie en Emma Vandembrielle, al twee kinderen van vier en twee jaar oud en was er een derde op komst. De oorlog woedde in alle hevigheid rondom hen, vluchten was misschien niet de enige, maar dan toch de veiligste optie. Maar hoe trek je in zulke omstandigheden het onbekende tegemoet? Hadden ze een idee waarheen precies, behalve dat ze uit het bezette gebied weg wilden? Laad je je hebben en houden op paard en kar of stapel je het hoogstnodige op een stootkar? Waren ze alleen of sloten ze aan bij een karavaan van vluchtelingen? Hoe lang hou je zo'n voetmars vol? Wat met die twee peuters? Komen we er veilig doorheen, waar komen we terecht en hoe zal het leven elders zijn? Onbeantwoorde vragen, voor hen toen, voor mij nu. Het weinige dat ik wel wist, was zo vaag en onduidelijk dat elk mogelijk vermoeden meteen weer nieuwe vragen opriep en het geheim alleen maar nog mysterieuzer maakten.

HOOGZWANGER

Op een of andere manier kwamen mijn grootouders in Westvleteren terecht, waar ze dringend onderdak moesten zoeken. Mijn grootmoeder was hoogzwanger en de bevalling was nakend. Konden, mochten of wilden de paters van de Sint-Sixtusabdij hen niet opnemen? Hebben ze het daar gevraagd? Of wisten ze van het bestaan niet af? Onwaarschijnlijk. Was er geen plaats of bereidwilligheid op de grote herenhoeve daar niet ver vandaan? Was de nood zo hoog, de tijd zo dringend dat ze niet

meer verder konden? Hoe dan ook, Petrus, Emma en hun twee kinderen werden opgenomen in een klein huisje vlakbij. Hoe ze daar terechtgekomen waren, in een straat die blijkbaar nergens heen liep, blijft me een raadsel.

Was dit Westvleteren of was het eerder een nieuw Bethlehem? Waarom zou men honger lijden om een mondje meer? Het gastgezin had zelf al vijf zontjes en een dochttertje - het oudste kind was amper 7 jaar oud – de vrouw des huizes was alweer in verwachting. Meer ruimte, op een schuurtje en een stalletje na, dan een woonkamer van ca. 6 x 5 meter hadden ze niet, slaapkamers waren er niet, privacy was in die tijd nog niet uitgevonden. Hoe vang je daar een vreemd gezin in op, hoe laat je daar een kind geboren worden? En toch gebeurde het. Op de vlucht omwille van de oorlog, die pas exact 4 jaar later zou eindigen, werd mijn vader er geboren op 11 november 1914. Symbolischer kan niet, tenzij het om 11 uur geweest zou zijn. En waarom zouden ze hem niet Albert noemen?

Hoe lang ze er gebleven zijn, is wellicht niet meer te achterhalen, maar met een pasgeboren kind zal er vermoedelijk toch eerst nog wat tijd overheen gegaan zijn. Toch hebben zij de oorlog helemaal achter zich kunnen laten en zijn ze zowat 750 km van huis weg in Saint-Sigismond, een vredig dorpje in de Franse Vendée, beland. Maar ook hier heeft de tijd alleen maar een grote, blinde vlek nagelaten. Waar woonden ze? Hoe geraakten ze aan de kost? Hoe werden ze er ontvangen, opgenomen, behandeld? Nooit hebben wij er iets over vernomen, al zou het me beslist geïnteresseerd, ja zelfs geboeid hebben. Dat mijn vaders jongere broer er geboren en gedoopt werd, wist ik niet. Mijn vader moet er school gelopen hebben, wellicht ook zijn Eerste Communie gedaan hebben. Pas toen hij 7 jaar oud was, zijn ze naar huis teruggekeerd, terug naar het ouderlijke huis in Westrozebeke, dat de oorlog blijkbaar overleefd had.

TERUGTOCHT

Vraag me niet hoe de terugtocht verlopen is, wat er verder gebeurd is. Wellicht, en ik zou het ook maar doodnormaal vinden, hebben ze weer contact opgezocht met het gastgezin in Westvleteren om hen te bedanken. Of is mijn vader hen later zelf gaan opzoeken om meer te weten over zijn geboorte? Het zou kunnen, al denk ik eerder aan het eerste. Wat er ook van zij, nog tijdens de oorlog waren daar nog eens drie kinderen bijgekomen: twee dochters resp. in 1915 en in 1917 en een zontje in maart 1918, dat al begin 1919 gestorven was. De jongste dochter, Maria, zal volgens mij wel de mooiste geweest zijn en in Alberts ogen ook, want ... uiteindelijk is zij later mijn moeder geworden. En zij die indertijd zo veel gastvrijheid geboden hadden aan mijn vaders ouders, werden op hun beurt ook mijn grootouders.

Is het geen unicum, dan toch wel een zeldzaamheid en voor ons een zalige anekdote. Vader en moeder in één en hetzelfde huis geboren, ginds op de patershoek in Westvleteren, tijdens één en dezelfde oorlog. Die ene oorlog die ondanks al zijn verschrikkingen en miljoenen slachtoffers uit heel de wereld, net die twee kinderen daar geboren liet worden, hen jarenlang van elkaar scheidde, maar hen later ook weer samenbracht en voor het leven met elkaar verbond. Twee oorlogskinderen “die hadden elkander zo lief”, maar voor hen was het water niet veel te diep.

NIEUWE VERMOEDENS ... NIEUWE VRAGEN

Vooralsinds de dood van mijn vader kon ik er geen genoegen meer mee nemen dat het hele middenstuk in dit vluchtverhaal ontbrak. Te veel vragen bleven hangen, te veel leemtes dienden opgevuld met vermoedens die op hun beurt uitgroeiden tot twijfels. De onwaarschijnlijkheden ondermijnden de romantiek van de vlucht, de geboorte en het huwelijk. Nu mijn hoofdpersonages, mijn ouders en grootouders, mijn vragen niet meer konden beantwoorden, dwong mijn drang naar meer en beter weten mij tot nader onderzoek. De kaart bevestigde mij dat je om vanuit Westrozebeke naar Zuid-Frankrijk te reizen helemaal niet via Westvleteren om moet. Anderzijds moet je wel eerst westwaarts trekken, naar de Westhoek en Frans-Vlaanderen, wil je het oorlogsgeweld rond leper en de bezette gebieden ontwijken. Oude foto's, bidprentjes en stamboekuitreksels leerden mij ondertussen al heel wat over mijn voorouders, maar brachten geen licht in dit oorlogsverhaal tot ... ik toevallig op het internet verrassend nieuws ontdekte.

Uittreksels uit “De exodus van de Belgen en de Fransen in 1914” (Op de wegen van de grote oorlog). Exodus 1914, © Agence Point de Fuite

De grootste vluchtelingenstromen vertrekken uit dorpen in de nabijheid van de gevechten of die gelegen zijn langs de grote wegen en lopen naar de grote Noordzeehavens. In Duinkerken hebben meer dan 10.000 vluchtelingen per boot de stad verlaten. 50.000 personen verlaten Calais.

Uittreksels uit “veertienachtien.be/en/node/4920

VLUCHTEN NAAR LA ROCHELLE

Tijdens de oorlog vluchtten heel wat Belgen richting Frankrijk, ook heel wat gezinnen uit de BIE-regio. La Rochelle was een belangrijke eerste opvangplaats voor deze vluchtelingen. Bij aankomst in La Rochelle, kregen de vluchtelingen een dikke overjas, een warme maaltijd en wijn. Families zonder zieken werden naar oorlogsvrije gebieden in Frankrijk gebracht, met proviand voor de treinreis. Families met zieken mochten blijven in la Rochelle, zolang hun familielid was opgenomen in het ziekenhuis. In maart 1915 werd in la Rochelle een comité Franco-Belge opgericht. Dit comité verschaftte de vluchtelingen kledij, voeding, onderdak en werk. Daarnaast zorgden ze voor verschillende sanitaire installaties en richtten werkateliers op waar Belgische vrouwen leerden naaien en kantklossen. In het begin van de oorlog werden de vluchtelingen met open armen ontvangen. Naarmate de jaren voorbijgingen en de vluchtelingen alsmaar toenamen begonnen de inwoners van La Rochelle te morren. In maart 1916 waren er een 2000-tal Belgische en Franse vluchtelingen, waarvan ongeveer 500 kinderen. Constantin Balduck uit Noordschote verhuisde als Vlaamse onderwijzer naar La Rochelle en zorgde voor Nederlandstalig onderwijs voor de Vlaamse kinderen, waarvoor hij door de Belgische staat betaald werd. Er werden ook twee scholen ingericht waar Vlaamse kinderen in het Frans les kregen. Ook hier kwam de Belgische overheid tussen voor het uitbetalen van de onderwijzers.

August Huyghe, mijn grootvader van moeders kant, hoofd van het ‘opvanggezin’ in Westvleteren – Alberta Delaplace, echtgenote van August Huyghe

GASTVRIJ ONTHAAL

In het begin van de oorlog werden de Belgische vluchtelingen heel hartelijk onthaald, want ze werden gezien als slachtoffers van Duitse wreedheden. Dit gebeurde voornamelijk lokaal door het Rode Kruis en parochies, maar ook door hulpcomités die vanaf augustus 1914 opgericht werden. Het grootste hulpcomité was L'Oeuvre du Cirque de Paris, dat na vier maanden oorlog al 30.000 vluchtelingen geholpen had en voornamelijk bekend is omdat het een inlichtingendienst oprichtte om gezinnen te herenigen. Vele departements- en gemeenteraden beslisten in diezelfde periode om de vluchtelingen een bedrag toe te kennen als steun. Vanaf december 1914 zou de Franse overheid dit zelf doen. De vluchtelingen, die vaak bij gezinnen ondergebracht waren, konden deze gezinnen dus vergoeden voor hun verblijf. De financiële steun van de overheid zou doorheen de hele oorlog blijven bestaan. Daarnaast stelde ook de Franse overheid vanaf 1915 lijsten op van vluchtelingen en plaatsen waar ze heengingen. De integratie verliep niet altijd even gemakkelijk. Door de financiële steun werden ze vaak gezien als profiteurs. Daarnaast bleven veel Belgen vasthouden aan producten zoals boter en koffie. In Frankrijk werden deze echter als luxeproducten beschouwd. De Fransen meenden dat de Belgen, door nog steeds koffie en boter te gebruiken, bijdroegen aan de inflatie. Toch waren er in Frankrijk minder problemen dan in andere landen. In het Noorden van Frankrijk werkte men bijvoorbeeld al langer met Vlaamse seizoenarbeiders, waardoor de Belgische vluchtelingen er gemakkelijker geaccepteerd werden.

TERUGKEER

De Franse bevolking was tijdens de oorlog afgenomen. Frankrijk had dus minder haast om de Belgen meteen terug te sturen dan andere landen. Vlak voor de Wapenstilstand telde de Belgische overheid 325.000 Belgen in Frankrijk. Tegen 1921 was dit aantal opgelopen tot 349.000. De vruchtbare landbouwgronden en goede afzetmarkt maakten dat veel Belgen bleven. Wie terugkeerde, vond vaak een vernield huis terug en werd als lafaard gezien door de Belgen die wel doorheen de hele oorlog gebleven waren.

ANDER LICHT

Dit alles werpt een heel ander licht op de zaak en opent nieuwe horizons. Het zou dus best kunnen dat de vlucht niet zomaar een louter individueel initiatief was, maar mogelijks kadert in een georganiseerd systeem. De Belgische staat ondersteunde de vluchten, Frankrijk organiseerde de verspreiding in de onbezette gebieden. Misschien was het inderdaad van meet af aan de bedoeling van Petrus en Emma naar Noord-Frankrijk en Calais te trekken. Wilden ze daar blijven, of werden ze verplicht in te schepen naar Engeland of naar La Rochelle? Toch wel veelzeggend dat Saint-Sigismond vlakbij La Rochelle ligt. Meer en meer begin ik te vermoeden dat het raadsel van mijn familiegeschiedenis via het beantwoorden van deze vragen uitgeklaard zal moeten worden.

Maar waar vind je de bewijzen? Hoe krijg je toegang tot de juiste archieven en wat is er feitelijk van bewaard? Hopelijk kunnen reacties op dit verhaal mij aan bruikbare sleutels helpen.

Luc Faillie
luc.faillie@pandora.be

NA DE HERDENKINGSJAREN

EEN HELDERE DUITSE VREDESSTEM

Indringende naklank van '24 uur Wakker voor Vrede'

'Wakker voor Vrede' was de inbreng van de gemeenschap van Langemark-Poelkapelle – en dan vooral van initiatiefnemer Peter Peene - in de herdenkingsperiode. Vanaf november 2013 tot november 2018 werden driemaal per jaar mensen samengebracht voor een Vredeswake, waar gereflecteerd werd over oorlog en vrede vanuit verschillende invalshoeken: jongeren, vrouwen, vluchtelingen, mensenrechten, religies, armoede, kinderrechten, milieu ... Altijd opnieuw kwamen eminente sprekers de talrijke toehoorders toespreken. Want de kerk van Langemark liep steevast eivol en dit op zondagnamiddag. Steeds weer was het evenement warm en verbindend, en vooral ook inspirerend voor wie zich wil inzetten voor vrede en verdraagzaamheid, voor wie nog wil tegen de stroom in wil varen. Als apotheose van vier jaar Vredeswakes ging de marathonactiviteit '24 uur Wakker voor Vrede' op 3 en 4 november 2018, een onvergetelijk evenement voor wie erbij was. Eén van de sprekers op de laatste Vredeswake was Professor Ulrich Schneckener, hoogleraar internationale relaties en vredesstudies aan de Universiteit van Osnabrück en voorzitter van de Duitse Stichting Vredesonderzoek. Een krachtige Duitse stem! Wat hij zei was gewoon indrukwekkend, omdat het als het ware de samenvatting bracht van alles waar Wakker voor Vrede – en ook het In Flanders Fields Museum – voor staat. Hij besepte dat het niet vanzelfsprekend was dat hij hier het woord voerde: "Ik ben enorm dankbaar dat ik de kans krijg om een vredesstem te laten horen uit het Duitsland van vandaag, in het besef dat België twee keer, in twee wereldoorlogen, door Duitsland is aangevallen en bezet." De toon was gezet. Zijn toespraak.

Professor Ulrich Schneckener

IM WESTEN NICHTS NEUES

'Ik wil graag met een citaat beginnen: „Albert spreekt het uit: „Door de oorlog deugen we voor niets meer.' Hij heeft gelijk. Wij zijn geen jeugd meer. Wij willen de wereld niet meer veroveren. Wij zijn vluchtelingen. We zijn op de vlucht voor onszelf, voor ons leven. We waren achttien en begonnen net van de wereld en van ons bestaan te houden. Maar we moesten erop schieten.“ Deze regels komen uit de anti-oorlogsroman „Van het Westelijk Front geen nieuws“ (Im Westen Nichts Neues/All Quiet on the Western Front) van Erich-Maria Remarque. Het boek verscheen in 1929. Remarque, die in 1898 in Osnabrück werd geboren, verliet Duitsland in 1933. Zijn boeken werden er verbrand en verboden. In zijn bestseller beschreef hij op een indrukwekkende manier de verschrikkingen en de gruwel van de oorlog aan het westelijke front, de verwoesting van het landschap, het massale sterven van jonge rekruten in beide kampen, de vernieling van de psyche door de ervaring van al dat geweld, maar ook het cynisme en de georganiseerde onverantwoordelijkheid van de politieke en militaire leiding die vier jaar lang miljoenen mensen de dood instuurde. Niet het minst geldt dat voor de misdadige Duitse oorlogspolitiek, waarvan men de resultaten hier in West-Vlaanderen kan vaststellen, of het nu in het in Flanders Fields Museum in Ieper is of op de Duitse soldatenbegraafplaats bij Langemark. In het totaal werd in de Eerste Wereldoorlog het verschrikkelijke aantal van 65 miljoen soldaten gemobiliseerd. Bijna één op de zes keerde niet terug, ongeveer 20 miljoen raakten gewond en verminkt, bijna allen werden ze psychisch gekwetst en getraumatiseerd.

DE MYTHE VAN LANGEMARK

Daarnaast zijn er de vele miljoenen burgers, onder wie de slachtoffers van de Duitse oorlogsmisdaden in de eerste dagen van de oorlog, na de overval op het neutrale België. Maar ook na 1918/19 – toen er officieel een einde kwam aan de Grote Oorlog – bleef het Europese continent getekend door geweld, revoluties, opstanden, grotere en kleinere oorlogen en pogroms, met name tegen joden. In zoverre was de Eerste Wereldoorlog ingebed in een complex decennium van aanhoudend geweld, van de Balkanoorlogen in 1912/13 tot aan het einde van de Grieks-Turkse oorlog in 1923.

Waarom, vraagt men zich af, was deze ervaring niet voldoende om de vrede in Europa vast te verankeren, waarom bleef de vrede broos, waarom kwam het niet tot een verzoening tussen de volken, waarom stierven de manende woorden van Remarque weg? Geschiedkundigen zien daar vele redenen voor, maar ik wil het vooral over één factor hebben die ook voor ons vandaag relevant is: het voortwerken van het geweld in de vorm van mythes waarin verkeerd begrepen eer en offerbereidheid van de soldaat, maar ook vijandbeelden gecultiveerd werden. Zulke mythes werden misbruikt om geweld te verheerlijken, maar ook om te mobiliseren voor toekomstige oorlogen – precies het tegendeel dus van de boodschap die E.M. Remarque wilde brengen. Een van die mythes was de „Mythe van Langemark“, die in het Duitse nationalisme en militarisme haar vaste plaats kreeg.

De oorsprong van die mythe ligt in de eerste veldslag in Vlaanderen, in oktober/november 1914. In een rapport van het oppercommando van 11 november luidde het als volgt: “Ten westen van Langemark zijn jonge regimenten onder het zingen van ‘Deutschland, Deutschland über alles’ tot de eerste vijandelijke linie doorgestoten en hebben ze ingenomen.”

We weten vandaag dat niets van deze zin waar was. Het ging eenvoudigweg om oorlogspropaganda, om Fake News, om een militaire nederlaag, met grote verliezen, te verdoezelen en ze tot een morele overwinning om te buigen. Deze zin werd in kranten, op posters en postkaarten ruim verspreid. Vanaf dan gold de slag bij Langemark als „dag van eer van de Duitse jeugd“, als bewijs van de heldhaftige overgave vooral van de studentenjeugd die, zo werd geïmpliceerd, in groten getale in de genoemde regimenten streed en “voor Keizer en Vaderland” haar jonge leven gaf.

'LANGEMARK' MISBRUIKT

Reeds tijdens de oorlog werden in Duitsland patriottische Langemarkherdenkingen gehouden die dan in de Weimarrepubliek door reactionair-conservatieve studenten- en veteranenorganisaties voortgezet werden, niet het minst ook aan de universiteiten. Ook de Hitlerjugend nam al vóór 1933 aan deze activiteiten deel. In de nazitijd ten slotte werd de naam Langemark alomvattend voor propagandadoeleinden gebruikt: er werden Langemarktheaterstukken opgevoerd, in vele steden waren er Langemarkstraten (ten dele tot vandaag), voor jonge mensen zonder diploma van het middelbaar onderwijs werd de „Langemark-studie“ bedacht, Langemarkmonumenten werden ingewijd, op het terrein van de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn werd de Langemarkhal gebouwd. En we mogen het niet vergeten: in het bezette België gaven de nazi's aan een Waffen-SS-divisie met Vlaamse rekruten de naam Langemark.

De mythe van Langemark diende om revanchegevoelens tegen de Europese burenen levendig te houden, om de vrede als „verraad“ te discrediteren en om de bereidheid van jonge mensen tot strijd en oorlog aan te wakkeren. De doden van november 1914 werden zo voor de tweede keer misbruikt, nu om de jeugd op de volgende oorlog, op een nog wreder als de Eerste Wereldoorlog voor te bereiden.

De mythe van Langemark is een didactisch leerstuk om oorlog en geweld te verheerlijken, om de „oorlog in de hoofden“ voort te zetten, die zo telkens weer spiralen van haat en geweld in gang kan zetten. Dat geldt vooral dan wanneer een maatschappij niet zelfkritisch met haar verleden omgaat, wanneer mensen valse idealen achternalopen en vatbaar zijn voor fanatisme van welke aard ook – het kan daarbij evengoed om religieus als om racistisch of nationalistisch fanatisme gaan.

VREDESPROJECT EUROPA IN GEVAAR

Zulke ontwikkelingen kunnen we ook vandaag op vele plaatsen vaststellen, in het groot en in het klein. Geen enkele maatschappij, nergens ter wereld, mag op dat punt zeker van zichzelf zijn. En de binnenmaatschappelijke en de internationale vrede gaan hier hand in hand: allebei worden ze voortdurend aan bedreigingen blootgesteld. Wij beleven vandaag hoe ook in Europa in – relatief welstellende – maatschappijen verdeeldheid zichtbaar wordt, hoe de sociale vrede op het spel wordt gezet en minderheden uitgesloten worden, hoe nationalistische, populistische en antidemocratische krachten in parlementen gekozen worden, hoe ophitsing, racisme en fanatisme in de sociale media toenemen en in de politieke taal ingang vinden, hoe sommigen – als reactie op immigratie en vlucht – openlijk met het beeld van burgeroorlog spelen, hoe onafhankelijk gerecht, vrije pers, wetenschap, kunst en cultuur aangevallen worden, hoe regeringen internationale verdragen en Europese wetten miskennen, hoe de ontzaglijke prestatie van het vredesproject Europa in vraag wordt gesteld. Aan deze tendensen moeten we vastberaden het hoofd bieden. De Europese verkiezingen van volgend jaar zijn daarvoor een goede gelegenheid, als we niet in een Europa van nationalisten en populistten willen ontwaken die de Europese eenmaking noch de vrede een warm hart toedragen.

VREDE BEGINT THUIS

De vrede is en blijft een werk van lange adem dat we niet aan de politiek verantwoordelijken alleen mogen overlaten, maar dat ook de voortdurende bemoeienis van de civiele maatschappij en het engagement van de burgers nodig heeft. Voor mij betekent dat: peace starts at home, vrede begint thuis. We kunnen niet over de vrede in de wereld praten als we ons niet inzetten voor het vreedzame samenleven in onze buurt, in onze stad, in onze maatschappij, als we niet leren constructief met politieke en sociale conflicten om te gaan, als we niet bereid zijn andersdenkenden, andersgelovigen en mensen die elders geboren zijn, open tegemoet te treden. U weet het allemaal uit eigen ervaring: vrede betekent niet harmonie, maar integendeel inspanning en zelfoverwinning. Vrede is een moeizaam proces dat door iedere generatie opnieuw ter hand genomen en aangedurfd moet worden. Precies zo vat ik ook uw oproep “Wakker voor vrede” op. Peace building en Peace education hangen daarbij voor mij onverbreekelijk samen: vrede is niet te bereiken zonder vredesvorming, zonder het doorgeven van democratische waarden, zonder inzicht in historische verbanden en zonder kritische reflectie. In deze zin verzinnebeelden zowel de pacifistische boodschap van E.M. Remarque als de in verkeerde banen geleide mythe van Langemark de Europese ervaring van de eerste helft van de twintigste eeuw. Beide moeten ze ons in gelijke mate aanmanen en verplichten.’

Ulrich Schneckener

Inleiding Jan Breyne

‘Wakker voor Vrede’ organiseerde Vredeswakes tijdens de hele herdenkingsperiode

R E I S V E R S L A G

Met de VIFF naar Ostbelgiën

EEN GRENDOVERSCHRIJDENDE UITSTAP

Grenzen, grenzen, grenzen. Op de recente tweedaagse VIFF-uitstap naar Ostbelgiën hebben we veel grenzen overschreden. Letterlijk. Er was veel interesse – de ruime dubbeldeksbus was vol - om mee te gaan op deze tocht naar onze ‘aanwinst’ uit het Verdrag van Versailles, het stukje België dat we toegewezen kregen. Onze onderhandelaars hadden op veel meer gehoopt, gelet op het wrede lot dat onze landgenoten tussen 1914 en 1918 hadden ondergaan. Een paar stukken Nederland zouden ons goed uitkomen om met Zeeland soevereine doortocht op de Schelde tot Antwerpen mogelijk te maken en met Limburg een natuurlijke oostgrens te creëren met de Maas en de Roer. En waarom ook niet Luxemburg? België mocht toch op enige goodwill van de onderhandelaars rekenen? Maar nee hoor! België kreeg alleen het gebied rond Eupen en Malmédy², en ook Neutraal Moresnet, één van de raarste kronkels van de geschiedenis, die, zoals de naam het zegt een neutraal statuut had omdat het een slijtzwam was tussen Pruisen en Nederland omwille van de zinkmijn van Vielle Montagne.

onze gids, Dr. Herbert Ruland, troont boven de verkleumde groep

In Baelen staan twee monumenten naast elkaar, één voor de ‘victimes’ en één voor de ‘héros’

FRANC-TIREURS

Onze gids was Dr. Herbert Ruland, een gerenommeerd historicus, wiens kleurrijk grensaccent charmant was en zijn feitenkennis overweldigend. Dr. Ruland bracht ons al onmiddellijk naar de steenweg waar de Pruisen op 4 augustus 1914 België binnenmarcheerden. Hij vertelde over de angst van de Belgen voor de invallende troepen en de schrik van de Duitsers voor franc-tireurs, burgers, die bij verrassing de invaller aangevallen zouden hebben. Meestal was deze laatste vrees onterecht, maar het was een (drog-)reden voor de Duitsers om de lokale bevolking te terroriseren. Zo werd Visé helemaal vernield en werd het het eerste bloedbad op Belgisch grondgebied. Ieder dorp, ieder gehucht in deze streek heeft zijn eigen geschiedenis. Berneau 10 doden, iets zuidelijker Soumagne 118 doden ... en de lijst van martelaarssteden en -dorpen zou erg groot worden. Uiteraard waren – zoals in elke grensstreek – de smokkelactiviteiten nooit veraf. Het was een middel om te overleven in de barre omstandigheden. Vroeger waren er op vele plaatsen grenspalen geplaatst, maar vandaag zijn er veel ‘privatisiert’, zoals Herbert monkelend vertelde. Het is een eufemisme voor het feit dat ze werden gestolen voor privaat gebruik. Ook het dorpje Baelen heeft zijn eigen geschiedenis. Het verloor 16 burgers, die vereeuwigd zijn op het ‘monument des victimes’. Daarnaast is er naast de kerk nog een tweede monument: ‘pour les héros’. Dat zijn degenen, die actief aan de oorlog hebben deelgenomen, de militairen van hier. Opvallend zijn de Belgische vlaggen en vlaggetjes, die overal opduiken. “Baelen heeft de hoogste graad van (Belgisch) patriotisme in heel het land”, vertelt Herbert niet zonder enige fierheid, “Zelfs wanneer ze tijdelijk weer ‘Duits’ waren bleven ze Belgen in het hart”. Het is één van die eigenaardigheden van deze streek: hier leven inderdaad ‘de laatste Belgen’...

² We verwijzen graag naar het artikel van VIFF-lid Johan Van Duyse in VIFF-magazine 66 met de titel: ‘1919: we kregen er alleen Eupen en Malmédy bij’ (p. 19-20).

vroeger was Herbestal het mooiste station van Duitsland

HERBESTAL

Herbestal was vroeger Pruisisch gebied en had een merkwaardig station: het mooiste van heel Duitsland. Even verder ligt het station van Welkenraedt, het Belgisch eindstation, dat esthetisch zeker moest onderdoen voor buur Herbestal Bahnhof'. Je zou denken dat, wanneer Herbestal Belgisch grondgebied werd, dit fiere station gekozen zou worden als eindstation, maar nee hoor. Om typische Belgische redenen werd Herbestal opgegeven: omwille van het tweetalig statuut van de gemeente moest verplicht tweetalig personeel worden aangeworven. In Welkenraedt mocht ééntalig (Frans) personeel worden aangeworven, en dat is zoveel goedkoper. En dus verloederde het eens zo mooie station en werd de prooi van dieven en dealers. Alleen enkele vergeelde foto's herinneren nog aan de vergane glorie.

Ondertussen was het beginnen regenen: de weergoden zijn ons het hele weekend niet erg gunstig gezind geweest. De Amerikaanse begraafplaats Henri-Chapelle, waar bijna 8.000 Amerikaanse militairen begraven liggen, die gesneuveld zijn eind 1944-begin 1945, lag er nog troostelozter bij. Maar dit kon gids Herbert niet weerhouden om ons van naaldje tot draadje de hele geschiedenis te vertellen.

nu rest er van Herbestal enkel wat ruïnes

DE DODENDRAAD

In het bos van Teuven is een herdenkingsmonument opgericht voor de slachtoffers van de Dodendraad uit de Voerstreek. Dit was één van de eerste gebieden aan de Belgisch-Nederlandse grens, die met deze levensgevaarlijke elektrische versperring te maken kreeg. Het merendeel van de slachtoffers bestond uit spionnen, smokkelaars, Duitse deserteurs, Belgische vluchtelingen en onvoorzichtige burgers. Niet iedereen was al vertrouwd met de kracht van elektriciteit en in de krant verscheen soms een bericht dat iemand 'doodgebliskemd' was. Sommigen raakten toch voorbij de Draad, bijvoorbeeld via (niet-geleidende) houten tonnen, die tussen de draden werden aangebracht. Sommigen kochten de Duitse bewakers om. Over het totaal aantal doden ten gevolge van de draad is er nogal wat discussie, maar onze gids houdt het op meer dan 1.000.

Amerikaanse begraafplaats Henri-Chapelle

monument in Teuven ter herinnering aan de Dodendraad

‘BEST BESCHERMDE MINDERHEID TER WERELD’

's Avonds kregen wij nog een interessante uiteenzetting voorgeschoteld van Els Herrebout, leidende archivaris van het 'Staatsarchiv' van Eupen, een West-Vlaamse, die jaren geleden hier is aangespoeld. Zij bracht een historisch overzicht van de wording van Ostbelgien, nu de officiële naam, die zoveel compacter klinkt dan het 'Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens'. Met zijn amper 77.000 inwoners is het (sic) 'de beste beschermde minderheid ter wereld', met een eigen regering en een eigen parlement. Lange tijd was de gezondheidszorg er volledig gratis, naar Duits model, maar recent heeft Minister De Block daar een stokje voor gestoken. Na Versailles werd een zekere Baltia Gouverneur-Generaal in het gebied. Hij had de opdracht een referendum te organiseren bij de bevolking over de aanhechting bij België. Enkel wie tegen de aanhechting was moest zich aanmelden, en dat kon alleen in Eupen of Malmédy. Maar er werd rondgestrooid dat wie protesteerde wel eens moeilijkheden zou krijgen. Amper 271 mensen durfden te stemmen, vooral Duitse ambtenaren. Men schat dat maar een 70-tal authentieke bewoners tegen stemden. Nu moest Baltia zorgen dat de bewoners van de aangehechte gebieden 'goede Belgen' werden. Zo werd een soort censuur ingevoerd, waarbij kritische beschouwingen over België in de kiem werden gesmoord. De geschiedenis werd voor dit doel wat 'opgefleurd' en de Brabançonne was verplichte leerstof op school. Een probleem waren de oorlogsmonumenten. Eigenlijk hadden ze hier driemaal verloren: ze hadden veel van hun burgers verloren, ze hadden hun vaderland verloren én daarenboven gewoon ook de oorlog verloren. Je leest ook niet 'gestorven voor het vaderland', want welk vaderland wordt dan eigenlijk bedoeld? Daarom schrijft men hier: 'Für Heimat und Gott', dat laatste omdat de gedenksteden nogal dikwijls kerkelijke initiatieven waren. Omdat er vanuit Brussel en Luik oorspronkelijk interesse was voor Ostbelgien groeiden er hier en daar pro-Duitse bewegingen, die in het vaarwater van het nazisme terechtkwamen. Tijdens WO2 deserterden er sommigen uit het Belgisch leger, en kwamen later terug naar België, ditmaal in Duitse dienst.

'liggende mannenfiguur', oorlogsmonument in Vaals
(beeldhouwer Piet W. Killaars), dat in 1960 werd ingehuldigd

VRIJWILLIG ZWIJGEN

Na de Tweede Wereldoorlog was de repressie erg hevig: er werd geen rekening gehouden met de eigenheid van de Oostbelgier. Velen werden wegens collaboratie veroordeeld, maar de strafmaat was lager en na verloop van tijd kreeg iedereen gratie. Toch was verklinking erg ingeburgerd en velen maakten hiervan gebruik om oude rekeningen te vereffenen of burenruzies te beslechten. Nu is alles bijna verwerkt. Maar velen leerden de kunst van het vrijwillig zwijgen: men likte in stilte zijn wonden en werd a-politiek. Begin zestiger jaren veranderde alles: het Duits werd erkend als officiële taal in België. In 1970 kreeg de streek de 'Duitse Cultuurraad', voorloper van het parlement. Toenmalig premier Leo Tindemans kwam naar de streek om de mensen op te roepen tot eenheid en samenhang. Zijn woorden werden legendarisch: "Help uzelf, zo helpt u God". De tweede staatsvorming van 1980 gaf de streek een gemeenschapsregering, bevoegd voor persoonsaangelegenheden. Al jaren ijverden de Zwangsoldaten – zij die onder dwang met Duitsland aan het Oostfront moesten – voor rehabilitatie. Pas in 1989 verkregen zij het recht op een Belgisch pensioen. Het volgende objectief is nu: een gewest worden, met andere woorden ook bevoegd worden voor grondgebonden aangelegenheden. En zo blijft deze kleine streek altijd maar nieuwe ambities koesteren.

het pittoreske centrum van Vaals

grenspost Nederland-Duitsland tussen Vaals en Aken. Daar kwamen de Duitsers voorbij op weg naar België op 4 augustus 1918

DRIELANDENPUNT

De tweede dag was op meteorologisch gebied even druilerig als de eerste. Maar dit kon het enthousiasme van gids Herbert niet drukken. Hij bracht ons naar de begraafplaats van Moresnet, waar we een uniek zicht hadden op een merkwaardig viaduct van 1.200 m lengte, dat gebouwd werd voor het transport van Duitse artillerie en troepen naar het oorlogsfront in 1915-1916. Op de begraafplaats bleven we stilstaan bij het graf van Hubert Schmetz, een vermeende franc-tireur, die door de Duitsers werd gefusilleerd. Maar na zijn dood werden er in zijn huis geen wapens gevonden, zodat mag worden aangenomen dat hij ten onrechte werd terechtgesteld.

Als grenzen centraal staan, dan moesten wij toch de grens met Nederland even oversteken en zo raakten wij via Gemmenich - waar de Duitsers op 4 augustus 1914 België binnenvielen – in het Nederlandse Vaals. Op het fronton van het gemeentehuis prijkt de lijfspreuk van de vroegere rijke eigenaar J.A. von Clermont: "Spero Inuidiam", wat VIFF Ludwich Devliegere uit de losse pols vertaalde als "Ik hoop benijd te worden". Onze gids geloofde zijn oren niet... In Vaals begon de Draad, aan de kleine grenspost, die vandaag nog te bezoeken is... als het kleinste museum van Nederland. Hier kwamen de Duitsers uit Aken aangemarcheerd en maakten de bocht naar België. Of ze op bepaalde plaatsen eventjes via Nederland passeerden is nergens met zekerheid gezegd. Maar wij stapten eventjes de grens over naar Duitsland. Het was op het grondgebied Aken dat onze bus ons opwachtte. En we konden van grenzen niet genoeg krijgen. Dan moesten wij dus zeker ook het Drielandenpunt bezoeken, ook het hoogste punt van Nederland, een toeristische attractie zonder veel glans met een uitkijktoren van 50 meter hoog, die Boudewijntoren heet. En eigenlijk was het een viérlandenpunt, want naast België, Nederland en Duitsland had ook het piepkleine 'landje' Neutraal Moresnet (vandaag de gemeente Kelmis of La Calamine) hier een grens. Hier liep Pierre Roiseux op Kerstmis 1944 op een landmijn en stierf. Hij was 20 jaar jong en oorlogsvrijwilliger. Zijn familie plaatste een gedenksteen: "Il a donné sa jeunesse et sa vie pour la sainte cause qu'il a voulu servir... ».

- 1 het Drielandenpunt is eigenlijk een Vierlandenpunt, want ook het eigenaardige fenomeen Neu Moresnet heeft hier zijn grens
- 2 ook hier een spoor van de Via Dolorosa, een initiatief van Diksmuide

'LES HORDES ALLEMANDES TEUTONS'

Tijd voor de terugtocht. Nog even stilstaan bij het Oorlogsmonument van Mélen (deelgemeente van Soumagne), waar op 8 augustus 1914 108 burgerslachtoffers vielen en 60 huizen werden vernietigd. Dat zelfs vandaag de wrok diep zit blijkt uit de tekst op de steen: *'Passants, ici les hordes allemandes teutons en furies assassinèrent lâchement ces malheureux innocents...'*

Robertmont, de stedelijke begraafplaats van Luik, is indrukwekkend omwille van zijn vele grafmonumenten. Maar ons bezoek betrof eigenlijk de 346 Italiaanse slachtoffers, die er begraven liggen. Het waren deels krijgsgevangenen, die tijdens WO1 in Duitse kampen waren beland en deels soldaten uit het 2de Italiaanse legerkorps. De krijgsgevangenen werden na de Slag bij Caporetto krijgsgevangen gemaakt en als dwangarbeider in België tewerkgesteld. Velen stierven door ondervoeding en ziekte. Net zoals de Russische gevangenen op andere plaatsen kregen Italianen de zwaarste klussen en de slechtste behandeling. De soldaten belandden in het grensgebied tussen Frankrijk en België tijdens het geallieerde slotoffensief en maakten de bevrijding mee. Maar velen hebben het vaderland nadien niet meer teruggezien: er stierven er 182, meestal aan de Spaanse griep. En terwijl we nog namijmerden bij de graven schalde plots een sirene over het immense kerkhof: het was het signaal dat de poorten weldra zouden sluiten. Voor ons ook het sein om naar huis te vertrekken. Ondanks het tegenvallende weer was deze tweedaagse opnieuw een hoogvlieger...

Jan Breyne

MYSTERIES ROND RUSSEN IN MORESNET & ROBERMONT

Tijdens de VIFF-reis naar de Oostkantons, brachten we op een koude regenachtige zondagvoormiddag (2 december 2018) een bezoek aan de gemeentelijke begraafplaats van Moresnet, gelegen in de Rue du Viaduc, bijna onder het bekende spoorwegviaduct.

De plaatselijke gids, dr. Herbert Ruland, wees ons op een gemeenschappelijk graf van 9 Russische oorlogsslachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog (WOI) dat zich achteraan tegen de muur van de begraafplaats bevond.

Een aantal deelnemers aan deze VIFF-reis waren verrast en verwonderd in deze uithoek van België, Russische oorlogsslachtoffers uit WOI aan te treffen. De 9 Russen begraven te Moresnet, vormen slechts een klein deel van de meer dan 600 die tijdens of kort na WOI overleden en begraven werden op meer dan 100 begraafplaatsen verspreid over alle Belgische provincies. De begraafplaats met de meeste Russische WOI slachtoffers (meer dan 140) is deze van Robermont te Luik, waaraan we op zondagnamiddag een bezoek brachten.

de begraafplaats van Moresnet ligt letterlijk onder de bekende spoorwegviaduct

het gedenkteken voor de Russische krijgsgevangenen op de begraafplaats van Moresnet

WIE WAREN DEZE RUSSISCHE WO I OORLOGSSLACHTOFFERS?

De Russische WO I slachtoffers begraven in België, waren voor het overgrote deel Russische krijgsgevangenen die tijdens WO I door de Duitsers in het bezette deel van België, verplicht en onder dwang, werden tewerkgesteld. Daarbij zijn er velen ten gevolge van ontbering, uitputting, ziektes en in sommige gevallen ook oorlogsomstandigheden, om het leven gekomen. Russische soldaten hebben in België, in tegenstelling tot in Frankrijk, niet deelgenomen aan militaire operaties en werden vooral in de eerste oorlogsjaren in Oost-Europa krijgsgevangenen gemaakt. In het niet bezette deel van België, zijn eveneens enkele personen van Russische afkomst, die in dienst waren bij het Belgische leger, gesneuveld en er begraven.

Van vele Russische slachtoffers is enkel geweten waar en wanneer ze begraven werden en van 1 op 6 is zelfs geen naam bekend. Voor zover er wel een naam bekend is, bestaat er in vele gevallen nog steeds grote onduidelijkheid over. Vele Russische soldaten waren ongeletterd en konden hun eigen naam niet schrijven. Bovendien zijn bij de transcripties van namen in allerlei administratieve documenten, veel fouten en verbasteringen opgetreden. Het merendeel van de omgekomen Russen in de provincies Luik en Luxemburg werden ingezet bij de bouw en het onderhoud van voor de Duitsers cruciale spoorverbindingen.

HET VIADUCT VAN MORESNET

Het spoorwegviaduct van Moresnet is met een lengte van 1107 meter en een hoogte die varieert tussen de 23 en 58 meter, één van de meest iconische spoorwegbruggen van België. Het was en is nog steeds onderdeel van spoorlijn 24 (Tongeren-Visé-Aken) die de haven van Antwerpen verbindt met het industriële bekken van het Ruhrgebied.

De aanleg van spoorlijn 24, met inbegrip van het viaduct van Moresnet, is er tijdens WO I gekomen op initiatief van de Duitse bezetter. De Duitsers, onder leiding van generaal (Oberleutnant) Wilhelm Gröner, besloten reeds op 18 december 1914 tot de aanleg van deze spoorlijn om een snelle aanvoer van troepen en materieel naar het front in Vlaanderen te vergemakkelijken. Het viaduct van Moresnet werd aangelegd om de steile hellingen van het Geuldal te vermijden.

De plannen voor spoorlijn 24 en het viaduct van Moresnet waren gefinaliseerd op 20 januari 1915 en de hoofdstructuur van het viaduct is in 7 maanden gebouwd, van april tot oktober 1916. De volledige spoorlijn 24 werd op 18 februari 1917 in gebruik genomen en het viaduct van Moresnet werd omgedoopt tot "Generaal Gröner Brücke".

In het door de Duitsers uitgegeven Gedenkbuch naar aanleiding van de voltooiing van de bouw van spoorlijn 24 en het viaduct van Moresnet, werd met Duitse nauwkeurigheid vermeld dat er dagelijks gemiddeld 11986 arbeidskrachten betrokken waren bij de aanleg van deze "Kriegsbahn": 1732 Duitsers en "Verbündete", 442 personen uit neutrale landen, 8733 Belgen en 1079 onderdanen van andere bezette landen. Daarnaast waren er 1975 Russische krijgsgevangenen aan de slag, bewaakt door een 500-tal Duitse militairen. Deze aantallen doorprikken de mythe dat het viaduct vooral met de hulp van Russische krijgsgevangenen gebouwd werd.

De Russische gevangenen overleefden of stierven ver van hun thuisland in pijnlijke omstandigheden met onvoldoende voedsel, slechte hygiënische toestanden en gevaarlijke werkomstandigheden. Negen Russische krijgsgevangenen rusten op de begraafplaats van Moresnet. Hun overlijdensdata situeren zich tussen 7 maart 1916 en 13 mei 1917, wat grotendeels overeenstemt met de periode waarin het viaduct en de spoorlijn 24 werden gebouwd.

HET RUSSISCH GRAF IN DE RUE DU VIADUC EN ANDERE RUSSISCHE GRAVEN IN BELGIË

Op 16 september 2016 werd op de begraafplaats van Moresnet een plechtigheid georganiseerd ter herdenking van de Russische krijgsgevangenen, omgekomen bij de bouw van de spoorlijn en het viaduct. Deze plechtigheid vond plaats in aanwezigheid van de Russische ambassadeur in België (Alexandre Tokovinin) en van vertegenwoordigers van de Duitse en Belgische federale, regionale en lokale overheden.

Naar aanleiding hiervan werden restauratiewerken uitgevoerd aan het grafmonument voor de Russische slachtoffers en werd de site heringericht onder meer door het plaatsen van individuele naamplaatjes voor alle slachtoffers. Deze restauratiewerken en de herinrichting van het grafmonument werden mede gefinancierd door de Russische Ambassade in België.

Hieraan voorafgaand had de Russische Ambassade in België al besloten tot een inventarisatie van Russische soldaten uit WO I begraven in België. Dit initiatief was gestart in 2010 en leidde tot een voorlopige en onvolledige lijst van 525 graven. Sinds het einde van WO I hadden de Belgische autoriteiten zich weinig of niet bekommerd over de graven van de omgekomen Russische krijgsgevangenen, wat op vele plaatsen leidde tot een ernstige verwaarlozing ervan.

In mei 1920 werden de Belgische autoriteiten echter op hun verplichtingen gewezen door het Directorate of Graves Registration and Enquiries, een Britse dienst die sinds 1916 oorlogsgraven inventariseerde. Deze liet aan de Belgische Krijgsbegravingsdienst (KBD; Service des Sépultures militaires) te Brugge weten dat ze op het kerkhof van Wachtebeke op het lichaam van een Russische soldaat waren gestoten. De vraag in de brief daterend van 10 mei 1920 aan de Belgische autoriteiten was of de KBD zich verder kon bekommeren over deze en andere Russische slachtoffers. Hetzelfde scenario herhaalde zich een maand later in Wuustwezel en Wortel.

Als gevolg hiervan begon de KBD navraag te doen bij een aantal gemeenten waarvan ze vermoedde dat er Russen begraven lagen. De gemeente Moresnet ontving een dergelijke vraag op 26 mei 1920, waarop geantwoord werd op 10 augustus 1920. Nadat de KBD alle antwoorden had verwerkt, heeft de dienst zich verder beperkt tot het bijhouden van de hen daarna meegedeelde wijzigingen.

In september 1927 arriveerde bij de KBD te Brugge, een brief van ene Ânkovskij (Jankowski) die namens de Russische Bisschoppensynode in West-Europa, om een lijst van Russische oorlogsgraven in België verzocht. Kapitein Ânkovskij was sinds 1922 bezig met de inventarisatie van Russische militaire graven in Duitsland. Toen dit in 1927 was afgewerkt, breidde hij zijn activiteiten uit naar het buitenland. Het Ministerie van Defensie kreeg de brief doorgespeeld en gaf opdracht aan de drie secties van de KBD te Brugge, Leuven en Namen, om alle informatie bij elkaar te brengen. De KBD verwerkte zo goed mogelijk de gegevens en stuurde de lijst met Russische militaire graven in februari 1928 naar het Ministerie van Defensie en naar de Russische Bisschoppensynode in Berlijn. In totaal waren circa 620 Russische slachtoffers geïdentificeerd, de ene al met meer zekerheid dan de andere. De gegevens met betrekking tot de Russische slachtoffers begraven te Moresnet waren in deze lijst uit 1928, identiek met de door de gemeente medegedeelde gegevens in 1920.

In Robertmont legde onze vereniging een bloemenkrans neer ter nagedachtenis van de Italiaanse gevallen.

Ludwich Devliegere vertelde op de begraafplaats van Robertmont over de aldaar begraven Italianen.

9 OF DAN TOCH 10 RUSSISCHE SLACHTOFFERS OP DE BEGRAAFPLAATS VAN MORESNET?

De volgende gegevens met betrekking tot de 9 Russische slachtoffers werden door de gemeente Moresnet aan de KBD te Brugge bezorgd:

- ROCHBERGER Pinkus, 25 jaar, dagloner, geboren te Lodz, ongehuwd, gedomicilieerd te Lodz, Rue des Franciscains, 7. Zoon van Rochberger Cemia en overleden te Moresnet op 7 maart 1916;
- WILLMA Alexandre, 53 jaar, timmerman, geboren te Schönecke, district Berent, gehuwd en overleden te Moresnet op 31 augustus 1916;
- SCHIRSCHOW Stephan, geboren in 1894, landbouwer, geboren in het district Tomsk (Rusland), ongehuwd en overleden te Moresnet op 7 november 1916;
- POLOSSIN Ivan, geboren in 1874, landbouwer, geboren te Terchow, district Orlowsek (Rusland), gehuwd en overleden op 14 november 1916;
- SAYKEN Alexis, geboren in 1889, landbouwer, wonende te Szelwabas, district Afinsky (Rusland), gehuwd en overleden op 21 december 1916;
- EMES Lejba (op de grafzerk staat ERNES), 24 jaar, kleermaker, wonende te Wilna (Rusland), ongehuwd en overleden op 12 april 1917;
- JOFFE Schljajme, geboren op 12 juni 1873, steenhouwer, geboren en wonende te Wilkonnir (Rusland), gehuwd met Hinde Malke, zoon van Nossel Joffe en overleden op 1 mei 1917;
- MICHALOW Michel, 27 jaar, landbouwer, wonende te Dobow (Rusland), gehuwd en overleden op 2 mei 1917;
- KOWJASIN Afanasi (op de grafzerk staat Afsani), 32 jaar, landbouwer, geboren en wonende te Anissiomona, district Ufinok (Rusland), gehuwd, zoon van Semyan Kowjasin en overleden op 13 mei 1917.

Op de naamplaatjes van het heringerichte Russische graf te Moresnet zijn alle bovenstaande namen terug te vinden met uitzondering echter van *Alexandre WILLMA*. Het negende naamplaatje op het grafmonument vermeldt *GONTSCHARECK Jacob*, overleden op 21 april 1917. Deze naam kwam niet voor in het antwoord van de gemeente Moresnet uit 1920.

Gontschareck komt wel voor in de lijst van de KBD uit 1928 maar is daarin geregistreerd als begraven op de gemeentelijke begraafplaats van Sippenaeken, met als voornaam Zaroli en niet *Jacob*. Andere gegevens met betrekking tot *Gontschareck* zijn: gevangene, stamnummer 34179, 34 jaar, geboren te Wierschow, overleden op 21 april 1917, oorspronkelijk ondergebracht in het Duitse kamp Skalmierschütz en gedood door de elektrische draad op de grens met Nederland. *Gontschareck* was blijbaar op de vlucht en probeerde Nederland te bereiken maar werd daarbij met de dodendraad geconfronteerd. Deze afsluiting langs de volledige Belgisch-Nederlandse grens, nota bene aangelegd met behulp van Russische krijgsgevangenen, stond onder hoogspanning en maakte bij de Russen slachtoffers van Sint-Laureins tot in Gemmenich. Een groot maar onbekend aantal van de ontsnapte krijgsgevangenen slaagden er wel in om de grens over te steken en “neutraal” Nederland te bereiken. Een mogelijke verklaring voor het verschil tussen de gegevens op de naamplaatjes van het graf te Moresnet en de lijsten van de KBD, zou kunnen zijn dat het lichaam van *Gontschareck* op een bepaald ogenblik ontgraven werd in Sippenaeken en vervolgens herbegraven te Moresnet. Mogelijks liggen er dus geen 9 maar wel 10 Russische slachtoffers begraven te Moresnet. Verdere opzoekingen hieromtrent zouden uitsluitsel kunnen brengen over dit “mysterie”.

NET GEMIST: ALEXANDRE VINOKOUROFF OP ROBERMONT

De laatste activiteit tijdens de VIFF-reis 2018, was een bezoek aan de begraafplaats Robermont te Luik en een Remembrance voor de 346 Italiaanse krijgsgevangenen en soldaten die tijdens en kort na WO I overleden zijn en aldaar werden begraven.

Op Robermont liggen eveneens meer dan 140 Russische krijgsgevangenen begraven. Het Russische militaire perk geeft een eerder verwaarloosde indruk en vele namen op de eenvoudige betonnen kruisjes zijn in de loop van de tijd onleesbaar geworden of zelfs totaal verdwenen. Op een aantal grafzerken zijn wel nieuwe naamplaatjes aangebracht, wat er toch op wijst dat niet alle aandacht voor deze Russische slachtoffers uit WO I is verdwenen.

Op één van deze Russische kruisjes staat een voor wielerliefhebbers toch wel bijzondere naam: *Alexandre VINOKOUROFF*. Hiervan is niet geweten of dit al dan niet bekend is bij zijn nog levende naamgenoot: *Aleksandr Nikolajevitsj Vinokoerov*, voormalig Kazachs wielrenner. *Vinokoerov* won tweemaal de wielerklassieker Luik-Bastenaken-Luik (in 2005 en 2010) en veroverde goud in de wegwedstrijd op de Olympische Spelen van London in 2012. De voorbije jaren is hij wel door dopingperikelen in opspraak gekomen.

Van de op Robermont begraven *Alexandre Vinokouroff* is enkel de overlijdensdatum bekend, 3 juli 1919 en geen enkel ander gegeven. *Alexandre Vinokouroff* is zeker niet het enige Russische slachtoffer dat pas na de wapenstilstand overleden is. De eind 1918 in België verblijvende Russische krijgsgevangenen konden pas veel later en moeizaam gerepatrieerd worden, onder meer als gevolg van de aan de gang zijnde Russische burgeroorlog en de geringe interesse voor het lot van deze Russische krijgsgevangenen bij de Belgische autoriteiten.

RUSSEN IN DE NAMENLIJST: WORDT VERVOLGD

Het overgrote deel van de meer dan 600 Russische krijgsgevangenen uit WO I die in België begraven werden, moet nog toegevoegd worden in de Namenlijst. Als voorbereiding hierop is een werkbestand samengesteld op basis van de gegevens verzameld door de Belgische Krijgsbegravingsdienst in 1920 (geactualiseerd in 1928) en aangevuld met gegevens uit de inventarisatie door de Russische Ambassade in 2010. Verder werd dit bestand vervolledigd met de CWGC gegevens over Russen begraven op Britse militaire begraafplaatsen in België, evenals met de gegevens over herbegravingen van Russische slachtoffers op Duitse militaire begraafplaatsen in West-Vlaanderen.

Patrick Rapoye

W I J G E D E N K E N

IERLAND & IEPER

Eén van de hoofdactiviteiten van onze vereniging bestaat erin om op geregelde tijdstippen een individuele militair, een burger of een specifieke doelgroep te gedenken in een korte plechtigheid. Er zijn elk jaar meerdere 'Remembrances' en het is onmogelijk om ze allemaal in ons magazine te rapporteren. Maar nu en dan moet het kunnen. Op 22 februari 2018 greep een Remembrance plaats aan het 'Iers Kruis' achter de Sint-Maartenskerk in aanwezigheid van delegaties van de stadsbesturen van Ieper en Cork.

Op het Iers Kruis – de officiële naam is 'the Munster War Memorial', - staat gebeiteld: "In Memory of those men of Munster who died fighting for freedom. A tribute erected by the people of the province and Cork its capital city." Het was het eerste Ierse monument dat na de oorlog werd opgericht in de saillant van Ieper. Vanuit historisch oogpunt is het een bijzonder belangwekkend monument.

Cllr. T. Fitzgerald Lord Mayor en de Chief Executive van de City Cork raadpleegden in het IFFM de Irelands Memorial Records 1914-1918
©Gilbert Ossieur

St. Patrick's Day in 1915: een speciaal kleurensupplement van de Weekly Freeman. ©IFFM

7 JULI – 8 AUGUSTUS 1924

Na het beëindigen van de Ierse onafhankelijkheidsoorlog (Anglo-Irish Treaty, december 1921) en van de Ierse burgeroorlog die daarop volgde, werd Ierland een Vrijstaat (6 december 1922). Dat betekende dat 26 van de 32 county's van het Ierse eiland als onafhankelijk dominion in het Britse gemeenebest werden opgenomen. Zes county's in het noordoosten van de provincie Ulster bleven integraal deel van het Verenigd Koninkrijk uitmaken. Op 29 december 1937 werd met het aannemen van een nieuwe grondwet, Ierland de facto een onafhankelijke staat los van Groot-Brittannië. Tot dan echter was Ierland voor buitenlandse aangelegenheden afhankelijk van de regering in Londen. Dat betekende bijv. dat Ierland in Brussel een vertegenwoordiger van de Vrijstaat had, maar die was ondergeschikt aan de Britse ambassadeur. Op 7 juli 1924 werd het monument zonder diens instemming ingehuldigd door Count Gerald O'Kelly de Gallach, de eerste vertegenwoordiger van de Vrijstaat, en door General Sir Bryan Mahon, CO van de 10th (Irish) Division in Gallipoli, en een verkozen lid van de Seanad van de Vrijstaat. Whitehall was *not amused*. Het voorval staat vandaag nog altijd beschreven als het eerste diplomatieke incident in de geschiedenis van de Vrijstaat. Dat Count de Gallach het uitlokte is zeer waarschijnlijk. Het monument werd pas begin augustus 1924 voltooid met het plaatsen van het Keltische kruis, maar dat weerhield er Count de Gallach niet van om de sokkel al in te wijden op 7 juli. Twee jaar later, in juli 1926, zou het 16th (Irish) Divisional Memorial in Wijschate worden ingehuldigd door General Sir William Bernard Hickie, CO van de 16th (Irish) Division van 1916 tot 1918. Count Kelly de Gallach en generaal Mahon waren er ook aanwezig, net als de Britse ambassadeur. Alle diplomatieke plooiën waren weer gladgestreken.

DE SOLDATEN VAN MUNSTER EN VAN CORK

Met het monument worden alle militairen van de provincie Munster herdacht die stierven 'terwijl ze vochten voor de vrijheid'. Er staat niet bij welke vrijheid. Vermits het werd opgericht door burgers van Munster en in het bijzonder van de hoofdstad Cork, mogen we aannemen dat het zowel om de 'vrijheid van kleine naties' gaat – een van de slogans waarmee men in Ierland voor de oorlog rekruteerde – als voor de eigen vrijheid van het Ierse eiland. Cork en Munster behoorden tot de meest rebelse delen van het eiland. Dit betekende echter niet dat er geen grote groepen soldaten uit Munster vertrokken naar de oorlog. In 'A Great Sacrifice. Cork servicemen who died in the Great War' beschrijven samenstellers Gerry White en Brendan O'Shea hoe vele duizenden dienst namen en ook sneuvelden in Gallipoli, aan het westelijke front of op zee.

DE MUNSTER FUSILIERS EN HET IERSE KLOOSTER

Een relikwie uit de tijd van The Wild Geese werd bewaard in de abdij van de Ierse Benedictinessen in de St. Jacobsstraat in Leper. In de slag bij Ramillies (Waals-Brabant, 23 mei 1706) was een vaandel van The Buffs buitgemaakt door mannen van Lord Clare's Irish Brigade, die na de slag om Aughrim naar het vasteland waren gevlucht om hun diensten aan te bieden aan de vijanden van Engeland, en zo meevochten met de Franse koning. De Ierse soldaten knipten het Ierse kwadrant van de Britse vlag, de gouden harp op een azuurblauw veld, en brachten de trofee in veiligheid in het Ierse klooster dat in Leper sinds 1665 gevestigd was. Ruim 200 jaar later was deze relikwie van de anti-Britse Ierse strijd nog steeds in hun bezit. De kloostergemeenschap bestond zowel uit Ierse als Vlaamse nonnen. Een van de Ierse leden in 1914 was Dame Howard. Ze was de nicht van John Redmond, leider van de Ierse Parlementaire Partij. Eind oktober en begin november 1914 lag de stad onder zwaar vuur en na een paar dagen besloten de zusters te vertrekken. Hoewel geen van de bewaard gebleven dagboeken die de zusters bij hun vertrek uit Leper meenamen, aangeeft welke soldaten hen hielpen, en zelfs of soldaten erbij betrokken waren, werd op St. Patrick's Day in 1915 in Dublin een speciaal kleurensupplement van de Weekly Freeman gepubliceerd, dat laat zien hoe de Munster Fusiliers de nonnen ontzetten. De abdis staat vooraan met de Ierse relikwie. Een andere krant schreef dat de soldaten 'Tipperary' zongen.

Piet Chielens

7 juli 1924 inhuldiging door Count Gerald O'Kelly de Gallach, de eerste vertegenwoordiger van de Vrijstaat, en door General Sir Bryan Mahon, CO van de 10th (Irish) Division in Gallipoli, en een verkozen lid van de Seanad van de Vrijstaat. ©IFFM

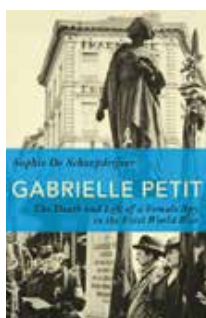
het Ierse Kruis werd opgericht in 1924. ©IFFM

D E B O E K E N K A S T

EEN BOEIEND ELFTAL

Ditmaal geen boekbesprekingen in ons magazine. Maar wél een 'inkijk' in enkele boeken, recent verschenen of al een hele tijd op de markt, die ons via allerhande kanalen zijn 'aangewaaid'. Een paar van deze boeken zullen ongetwijfeld nog in één van de volgende magazines besproken worden. Het is een mooie verzameling, kriskras dooreen, gewoon om de goesting aan te scherpen... De boekenkast.

SOFIE DE SCHAEPDRIJVER

'Gabrielle Petit, dood en leven van een Belgische spionne tijdens de Eerste Wereldoorlog'

Uitgeverij Horizon – 448 blz.

Ze was de eerste arbeidster in Europa die een standbeeld kreeg. Haar leven werd tweemaal verfilmd in Hollywood. Toch is Gabrielle Petit in de vergetelheid geraakt. De internationaal gerenommeerde historica Sophie De Schaepdrijver vertelt het boeiende levensverhaal van de jonge patriottische vrouw die tijdens de Eerste Wereldoorlog in België spioneerde voor het Britse leger, tot ze in 1916 door de Duitsers werd ontmaskerd en voor een vuurpeloton kwam te staan. Sophie De Schaepdrijver wekt Gabrielle Petit opnieuw tot leven in deze beklijvende biografie.

MARC DE GEEST

'Een dure Vrede'

Uitgeverij Horizon – 368 blz.

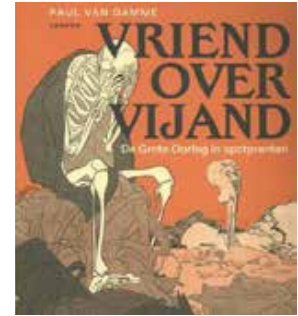
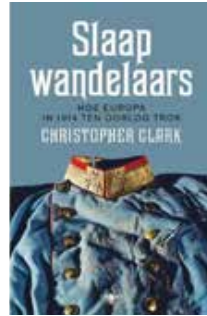
Vóór de Eerste Wereldoorlog was België de op vijf na grootste industriële macht ter wereld. Overal ter wereld legden Belgische firma's spoorwegen aan en reden Belgische treinen en trams, tot in Azië. Belgische firma's bouwden de Parijse metro en legden de Oriënt Express aan. De beurs van Brussel was een van de tien belangrijkste beurzen ter wereld. Aan die periode van ongekende welvaart kwam een bruusk einde toen Duitse legers in augustus 1914 België binnenvielen en het land kaalgeplukt achterlieten. België was zijn voormalige status als industriële grootmacht voor altijd kwijt.

MARTIN SCHOUPS EN ANTOON VRINTS

'De Overlevenden'

Uitgeverij Polis – 335 blz.

Voor meer dan 300.000 Belgische soldaten eindigde de Eerste Wereldoorlog niet in een graf. Zij keerden eind 1918 terug naar huis. De overlevenden brengt het bijzondere politieke verhaal van de meer dan 300.000 Belgische soldaten, die terug naar huis keerden en schetst hoe de oorlog hun leven voorgoed veranderde. Als overlevenden voelden de oud-strijders een morele verplichting ten aanzien van hun gevallen kameraden. Van bij hun terugkeer zouden de oud-strijders zich als een bijzonder aanwezige en strijdlustige groep ontpoppen, die het Belgische establishment zowel in de dorps- als in de Wetstraat regelmatig kopzorgen bezorgde. Martin Schoups is historicus en is als FWO-aspirant verbonden aan de Universiteit Gent (Onderzoeksgroep Sociale Geschiedenis na 1750). Antoon Vrints is hoofddocent geschiedenis aan de Universiteit Gent (Onderzoeksgroep Sociale Geschiedenis na 1750).

ERWIN DE DECKER EN PETER JACOBS 'Parijs – Berlijn' Uitgeverij Polis – 304 blz.

Slow travellers Erwin De Decker en Peter Jacobs gaan op zoek naar de sporen van de vrede. In Parijs-Berlijn vertellen ze grote en kleine verhalen van de jaren twintig. Ze vinden in Compiègne de wagon waarin de wapenstilstand afgesproken werd en zoeken de tafel waarop in het kasteel van Versailles het verdrag getekend werd. Ze gaan kijken hoe de doden herdacht en de steden heropgebouwd werden en zoeken uit waarom België en Denemarken een stuk groter werden. Ze bezoeken de geboortestad van de schrijver van *Im Westen nichts Neues* en verkennen het ballingsoord van de Kaiser. Ze volgen Belgische vluchtelingen en krijgsgevangenen op weg naar huis. De reis door Frankrijk, België, Duitsland, Denemarken en Polen voert hen van Parijs naar Berlijn, grootsteden waar ondanks de crisis de wilde jaren twintig aanbreken. Parijs-Berlijn brengt je naar plaatsen die reisgidsen zelden vermelden. Oude prentbriefkaarten illustreren deze fascinerende reisroute.

STEFAN HERTMANS 'Oorlog en Terpentijn' Uitgeverij De Bezige Bij – 336 blz.

Het verhaal van een kleine held in de Grote Oorlog die ervan droomde kunstenaar te worden. Vlak voor zijn dood in de jaren tachtig van de vorige eeuw gaf de grootvader van Stefan Hertmans zijn kleinzoon een paar volgeschreven oude cahiers. Jarenlang durfde Hertmans de schriften niet te openen - tot hij het wél deed en onvermoede geheimen vond. Het leven van zijn grootvader bleek getekend door zijn armoedige kinderjaren in het Gent van voor 1900, door gruwelijke ervaringen als frontsoldaat in de Eerste Wereldoorlog en door een jonggestorven grote liefde. In zijn verdere leven zette hij zijn verdriet om in stille schilderkunst. Stefan Hertmans' jarenlange fascinatie voor zijn grootvaders leven bracht hem uiteindelijk tot het schrijven van deze aangrijpende roman, die nu al een klassieker is geworden.

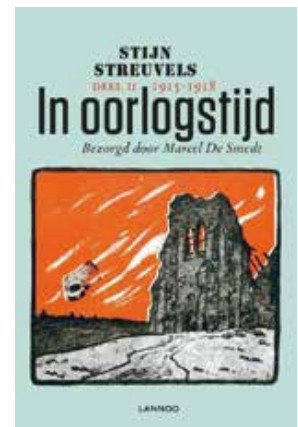
CHRISTOPHER CLARK 'Slaapwandelaars' Uitgeverij De Bezige Bij – 752 blz.

Christopher Clark benadert de mythische Eerste Wereldoorlog alsof hij vandaag zou kunnen uitbreken en maakt met *Slaapwandelaars* een levendige reconstructie van de feiten. Clark put uit de interessantste archieven, bouwt zijn verhaal even grondig als adembenemend op, en laat alle hoofdspelers aan bod komen. Hij vertelt het verhaal van beslissers – koningen, keizers, ministers van Buitenlandse Zaken, ambassadeurs, commandanten en een horde lager geplaatste militairen – die het gevaar naderden met voorzichtige, berekende stappen, met aandacht voor dreiging en risico, maar blind voor de gruwel die ze onherroepelijk teweeg zouden brengen.

STIJN STREUVELS 'In Oorlogstijd'

Uitgeverij Lannoo – 628 blz.

Hoewel Stijn Streuvels veilig en vrijwel onwetend achter het front in Ingoogem zat, schreef hij een schitterend oorlogsdagboek. De nieuwe tweedelige editie *In oorlogstijd* bevat onuitgegeven materiaal en is een lust voor wie van het werk van de schrijver van *De vlaschaard* houdt. De oorlogsdagboeken van Stijn Streuvels zijn niet zozeer een historisch relaas 'over den oorlog' en 'die moorderij op groote schaal' maar vormen vooral een ontroerend tijdsdocument over het leven van alledag tijdens de Eerste Wereldoorlog.

JEAN GIONO 'De grote kudde'

Uitgeverij De Bezige Bij – 197 blz.

Op de VRT-site noemt Piet Chielens dit boek 'één van de vijf boeken die zijn leven hebben veranderd': "Dat beeld van de kudde is echt het sterkste beeld van de oorlog." Giono schrijft over een Zuid-Frans bergdorp waar een grote kudde schapen in een vallei te pletter stort, omdat alle jonge herders opgeroepen zijn voor de oorlog, en de ouderen de dieren niet meester zijn. "Hallucinant beschreven. Giono is een vitalistische verteller," zegt Piet Chielens. "Veel hoofdstukken later beschrijft hij de slag in Kimmel in 1918, waar hij ook meevocht, en waar een andere kudde van in het grijs gestoken mannen te pletter loopt in de vallei richting Loker."

Jean Giono zet in dit boek ook de sterke vrouwen aan het thuisfront in de kijker. "Het is een van die unieke boeken over de keuze tussen leven en dood, over de kracht van overleven," vindt Chielens.

PAUL VAN DAMME 'Vriend over Vijand'

Uitgeverij Lannoo – 360 blz.

Een standaardwerk met een unieke collectie cartoons over WO I uit meer dan 30 landen. Dit bijzondere referentiewerk brengt een verrassende synthese van de Eerste Wereldoorlog aan de hand van 400 historische cartoons. Spotprenten vereenvoudigen de actualiteit en maken die begrijpbaar. Ze dragen bovendien een duidelijke boodschap uit en zijn gemaakt om het publiek te overtuigen. Daardoor zijn het geëngageerde tijdsdocumenten die in dit boek in hun historische context worden gesitueerd: een verrassende invalshoek om geschiedenis naar het publiek te brengen. Meer dan 100 kunstenaars passeren in Vriend over vijand de revue. Paul Van Damme is historicus en verwoed verzamelaar van historische cartoons.

MICHEL HENDRYCKX E.A.

'Kriegsalbum von Gent'

Uitgeverij Kannibaal/Hannibal – 208 blz.

Het Kriegsalbum von Gent is een fotoalbum over Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog, gemaakt door het Duitse bezettingsleger en uitgegeven in 1916. De foto's tonen een kunstmatig en opgepoetst beeld van de stad, dat sterk contrasteert met de reële oorlogservaringen van de Gentse inwoners en de Duitse soldaten die er verbleven. Een uitgebreide historische inleiding schetst een levendig portret van het dagelijks leven in bezet Gent, documenteert de rol van de stad als hoofdplaats van het etappegebied en belicht de ontstaans- en bewaringsgeschiedenis van het Kriegsalbum als beeldcollectie. Fotograaf Michiel Hendryckx selecteerde en bewerkte een honderdtal foto's uit deze opmerkelijke collectie en vertelt het verhaal achter de foto van enkele van de uitzonderlijkste beelden. Met tekstbijdragen van Maria De Waele, Guy Dupont, Georges Antheunis, Storm Calle, Pieter-Jan Lachaert en Herman Maes.

PIERRE LIERNEUX EN NATASJA PEETERS (RED.)

'De Grootte Oorlog voorbij'

Uitgeverij Lannoo – 288 blz.

Op 11 november 1918 zwijgen de kanonnen aan het westelijk front. Heel wat steden en dorpen zijn verwoest en de Belgische kustregio is herschapen in een heus maanlandschap. Fabrieken zijn geplunderd, spoorwegen en havens vernield. Er heerst grote werkloosheid en ziektes verzwakken de bevolking. Het voedseltekort is acuut. Ook de menselijke tol van de Eerste Wereldoorlog is hoog: de samenleving rouwt. Duizenden oudstrijders, verminkte soldaten, rouwende ouders, jonge weduwen en wezen dragen de oorlogstrauma's hun hele leven met zich mee. En toch maakt ook België al snel de overgang naar de roaring twenties, het decennium dat gekenmerkt wordt door de opkomst van de avant-garde, de jazz, de flapper dresses en moderne media. Het contrast met de verschrikking van de oorlog is enorm. In dit exhaustieve en verrassende naslagwerk brengen toonaangevende militaire, politieke, sociale en cultuurhistorici het langzame herstel en de diepgaande transformaties van België na de Eerste Wereldoorlog in kaart. Het boek is rijk geïllustreerd met uniek beeldmateriaal: historische foto's en iconische objecten die de jaren 1920 vorm gaven.

Jan Breyne

